

doi: 10.30497/rc.2025.248851.2136

Received: 2025/08/31

Accepted: 2025/09/30

Presenting a cultural policy-making model based on effective drivers in university virtual education

Samaneh Moradi*

Abbasali Ghayoomi**

Esmail Kavousi***

Abstract

This article designs a futures-oriented cultural policy model for virtual education in universities. It proposes a proactive framework to anticipate challenges and minimize crises by incorporating stakeholder input. While virtual education is a key driver for sustainability and complements traditional systems, especially in crises, it raises concerns about preserving the university's social identity in the digital realm, particularly socio-culturally. The model addresses the tension between globalized education and specific cultural requirements, aiming to provide a structured approach for effective policy-making in this evolving field.

This research is developmental-applied in terms of its purpose and its nature is descriptive-exploratory. In this regard, with the assistance of a panel of experts through in-depth and semi-structured interviews, effective drivers were identified with the help of the interaction structure impact analysis method and the Mic-Mac software. Based on the results obtained, a cultural policy-making model was designed using the SSM (Soft Systems Method) method based on complex interactions between factors, attention to the multiple stakeholders of the virtual education system in the university, the conflict between the globalization of virtual education and Iranian-Islamic cultural requirements, and drastic technological changes. This model has been designed based on a process model in 5 stages, the first stage being prediction, prescription, and decision-making regarding cultural policies in accordance with current and future needs, the second stage being the formation and selection of policies, the third stage being the implementation of policies, the fourth stage being the ex post evaluation of policies, and the fifth stage being the adjustment, modification, or stabilization of policies. This model, while maintaining relative comprehensiveness, rationality, common sense, and attention to stakeholders, is a simple concept that firstly focuses on the limits and pitfalls of policymaking in universities, secondly on the place of virtual education in universities, and thirdly on effective trends and drivers in the field of policymaking.

Keywords: Cultural policymaking, Model, Effective drivers, Virtual education, Future studies.

* Department of Cultural Policy, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

moradi.samaneh@gmail.com

0009-0001-3520-2548

** Department of Cultural Management and Media Management, Science & Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, I.R.Iran.

ghaiyoomi@iau.ac.ir

0000-0003-4764-7461

*** Department of Cultural Policy NT.C., Islamic Azad University, Tehran, I.R.Iran.

ekavousy@gmail.com

0000-0002-9176-0000

ارائه الگوی سیاست گذاری فرهنگی مبتنی بر پیشران‌های مؤثر در آموزش مجازی دانشگاه

سمانه مرادی* عباسعلی قیومی** اسماعیل کاووسی***

چکیده

این مقاله با هدف طراحی الگوی سیاست گذاری فرهنگی آموزش مجازی دانشگاه با رویکرد آینده‌پژوهانه به عنوان چهارچوبی نظام یافته و عملیاتی به نگارش درآمد. سیاست گذاری بر مبنای آینده‌پژوهی رویکرد پیش‌دستانه را تقویت می‌کند تا قبل از ایجاد مسئله، شرایط را مدیریت کرده و با ارائه راه‌حلی مبتنی بر آراء ذی‌نفعان، احتمال بروز مشکل و بحران به حداقل رساند. دانشگاه یکی از مراکز راهبردی در کشور بوده و به عنوان نهادی هوشمند، خودتنظیم و خودراهبر راهی جز حرکت به سمت الگوی آینده‌نگاری راهبردی ندارد. پیشران آموزش مجازی، یکی از محرک‌های اصلی الگوواره پایداری در دانشگاه است که به عنوان دستیار جدی نظام آموزشی سنتی در مدیریت بحران ایفای نقش می‌کند، با وجود این هویت اجتماعی دانشگاه در نظام آموزش مجازی، نگرانی‌های روزافزونی را نسبت به آینده این نظام در دانشگاه خصوصاً در بُعد فرهنگی - اجتماعی به وجود آورده است. این پژوهش، از نظر هدف، توسعه‌ای - کاربردی بوده و ماهیت آن توصیفی - اکتشافی است. در این راستا با همراهی پنل خبرگان از طریق مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته، با کمک روش تحلیل تأثیر ساختار متقابل و نرم افزار میک‌مک پیشران‌های مؤثر شناسایی گردید و بر اساس نتایج به دست آمده، باروش SSM (روش سیستم‌های نرم) الگوی سیاست گذاری فرهنگی بر اساس تعاملات پیچیده بین عوامل، توجه به ذی‌نفعان متعدد سیستم آموزش مجازی در دانشگاه، تضاد بین جهانی سازی آموزش مجازی و الزامات فرهنگی ایرانی - اسلامی و تغییرات شدید فناوری، طراحی گردید. این الگو بر اساس الگوی فرایندی، در ۵ مرحله طراحی شده است که مرحله اول، پیش‌بینی، تجویز و تصمیم‌گیری در مورد سیاست‌های فرهنگی متناسب با نیاز حال و آینده، مرحله دوم، شکل‌گیری و انتخاب سیاست‌ها، مرحله سوم، اجرای سیاست‌ها، مرحله چهارم، ارزیابی پسینی سیاست‌ها و مرحله پنجم، تعدیل، اصلاح یا تثبیت سیاست‌ها می‌باشد. این الگو با حفظ جامعیت نسبی، عقلانیت و منطق متعارف و توجه به ذی‌نفعان، به عنوان انگاره‌ای ساده اولاً، حدود و ثغور سیاست گذاری در دانشگاه؛ ثانیاً، جایگاه آموزش مجازی در دانشگاه و ثالثاً، متمرکز بر روندها و پیشران‌های مؤثر در حوزه سیاست گذاری است.

واژگان کلیدی: سیاست گذاری فرهنگی، الگو، پیشران‌های مؤثر، آموزش مجازی، آینده‌پژوهی.

* گروه سیاست گذاری فرهنگی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

moradi.samaneh@gmail.com

0009-0001-3520-2548

** گروه مدیریت فرهنگی و مدیریت رسانه، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

ghaiyoomi@iau.ac.ir

0000-0003-4764-7461

*** گروه سیاست گذاری فرهنگی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

ekavousy@gmail.com

0000-0002-9176-0000

مقدمه

برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری فرهنگی هدفمند، ضرورتی انکارناپذیر برای پیشبرد اهداف عالی نظام است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، فرهنگ همواره به‌عنوان محوری اساسی در سیاست‌گذاری کلان کشور مورد تأکید بوده است. امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) فرهنگ را «اساس ملیت ملت‌ها» می‌دانستند (خمینی، ۱۳۸۴، ج ۶، ص. ۴۰) و آیت‌الله خامنه‌ای نیز قوام یک کشور و هویت یک ملت را وابسته به فرهنگ آن برشمرده‌اند و تأثیر این عامل را در سرنوشت آینده یک کشور، بی‌بدیل و غیرقابل مقایسه با سایر مؤلفه‌ها دانسته‌اند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای شورای انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۹/۹/۱۹).^۱

سیاست‌گذاری فرهنگی عمدتاً در واکنشی به یک نیاز و یا مسئله اجتماعی - فرهنگی شکل می‌گیرد و سعی دارد با مطالعه وضعیت موجود، راه‌حلی مبتنی بر آراء ذی‌نفعان، طراحی و تدوین نماید لیکن رویکرد واکنشی در راستای حل مسائل فرهنگی، رویکرد بهینه‌ای برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی فرهنگی محسوب نمی‌گردد، چراکه زمان بر، پیچیده و بسیار پُرهزینه است. سیاست‌گذاری بر مبنای آینده‌پژوهی رویکرد پیش‌دستانه را تقویت و ابزاری است که قبل از ایجاد مسئله، شرایط را به‌گونه‌ای مدیریت می‌کند تا احتمال بروز مشکل و بحران به حداقل برسد.

در این میان، دانشگاه به‌عنوان نهادی راهبردی و پیشران توسعه پایدار، نقش بی‌بدیلی در تولید و بازتولید فرهنگ ایفا می‌کند. همان‌طور که فراستخواه (۱۳۹۲) اشاره کرده، دانشگاه‌ها به‌عنوان نهادی هوشمند، خودتنظیم و خودراهبر در جهانی پرتلاطم و به‌شدت رقابتی، ناگزیر از حرکت به سمت «آینده‌نگاری راهبردی» هستند. در کانون این تحول، «آموزش مجازی» به‌عنوان یکی از پیشران‌های محتمل، ابتدا در پی همه‌گیری کرونا به‌عنوان راه‌حلی اضطراری ظاهر شد؛ اما در دوره پساکرونا به عاملی کلیدی در مدیریت بحران‌های محیطی (مانند آلودگی هوا، ضرورت مدیریت انرژی و ناامنی) و دستیاری جدی برای نظام آموزشی سنتی بدل گشته است.

امروزه دانشگاه‌ها در جهانی پیچیده، رقابتی و پُرتحول، به‌عنوان نهادهای ناگزیر از حرکت به سمت «آینده‌نگاری راهبردی» هستند (فراستخواه، ۱۳۹۲، ص. ۱). در این

1. <https://www.leader.ir/fa/content/pdf/2044>

مسیر، «آموزش مجازی» به‌عنوان یکی از پیشران‌های محتمل آینده دانشگاه، ابتدا در پی همه‌گیری کووید-۱۹ به‌عنوان راه‌حلی اضطراری در دستور کار اجرایی دانشگاه‌ها قرار گرفت و در دوره پساکرونا، جایگاه خود را به‌عنوان مکمل جدی نظام آموزشی سنتی و ابزاری برای مدیریت بحران‌های محیطی (مانند: آلودگی هوا، ضرورت مدیریت انرژی و ناامنی) تثبیت کرده است.

از منظر نظریه پایداری فرهنگی (دارابی، ۱۳۹۸، ص. ۱۹) دانشگاه پایدار، نهادی است که با برخورداری از راهبرد پایدار، دید فراگشتی و حمایت جامعه، اصول پایداری را در تمامی کارکردهای خود اعم از یاددهی - یادگیری، پژوهش، تقویت جامعه دموکراتیک و کمینه‌سازی آثار منفی زیست‌محیطی، اقتصادی - اجتماعی و بهداشتی جاری می‌سازد سلوین^۲ (۲۰۱۴) در این الگوواره، آموزش مجازی تنها یک ابزار فنی نیست بلکه محرکی اصلی برای تلفیق و هماهنگی همه‌جانبه ملاحظات فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، محیطی و سلامت است و دانشگاه را به کانونی برای تربیت انسان مسئول تبدیل می‌کند (ذاکرسالچی، ۱۳۹۹، ص. ۲۳).

باوجوداین، گذار سریع به آموزش مجازی، بدون پشتوانه سیاستی و فرهنگی لازم، نگرانی‌های عمیقی را درباره آینده این نظام و به‌ویژه ابعاد فرهنگی - اجتماعی آن پدید آورده است (لولائی، ۱۴۰۱، ص. ۳۲). مسائلی همچون دگرگونی در «هویت اجتماعی دانشگاه»، شکل‌گیری «فضاهای ارتباطی مجازی» بی‌سابقه، فقدان زیرساخت‌های ارتباطی مناسب، کم‌رنگ‌شدن ارتباط مستقیم استاد و دانشجو، «تأخر فرهنگی» در مواجهه با فناوری‌های نوین، همگی زنگ خطری هستند که غفلت از آنها می‌تواند به بحرانی جدی در مأموریت اصیل دانشگاه به‌عنوان نهاد فرهنگ‌ساز (Henderson & et al., 2017) بی‌انجامد.

با توجه به نقش بی‌بدیل دانشگاه و دانشجو به‌عنوان محصول عالی این نهاد در حرکت فکری و علمی کشور و با استناد به آیت‌الله خامنه‌ای^۳ (۱۳۹۳) که بر تربیت

2. Selwyn

۳. مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری در دیدار با اساتید دانشگاه، ۱۱ تیر ۱۳۹۳، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26859>

دانشجویانی «خوش‌روحيه، اميدوار، شجاع، داراي اعتمادبه‌نفس، داراي ايمان، داراي روحيه‌ي آينده‌نگر و خدمت‌گزار» تاکيد فرموده‌اند. اين پرسش اساسي مطرح مي‌شود که سياست‌هاي فرهنگي دانشگاه‌ها در عصر آموزش مجازي چگونه بايد تدوين شوند تا بتوانند چنين انسان‌هايي را تربيت کنند و از بروز بحران‌هاي فرهنگي پيشگيري نمايند؟

بر اين اساس، هدف اصلي اين مقاله آن است که با رصد روندهاي موجود و شناسايي پيشران‌هاي کليدي مؤثر بر آموزش مجازي، «الگويي براي سياست‌گذاري فرهنگي» در دانشگاه ارائه دهد. اين الگو با رويکردي آينده‌پژوهانه و به‌صورت پيش‌دستانه طراحي خواهد شد تا بتواند مسائل جدي آموزش مجازي را با تاکيد ويژه بر مؤلفه‌هاي فرهنگي پيش‌بيني، بررسي و مديريت نمايد و از هزينه‌هاي ناشي از غفلت از اين ابعاد حياتي بکاهد.

۱. مباني نظري

در راستاي تبين چهارچوب نظري مي‌بايست به تعريف مفاهيم سياست‌گذاري فرهنگي، آموزش مجازي در دانشگاه و پيشران و روند در آينده‌پژوهي بپردازيم.

۱-۱. سياست‌گذاري فرهنگي

سياست‌گذاري فرهنگي گاه سياست‌گذاري براي توسعه فرهنگ است و گاه سياست‌گذاري براي توسعه پايدار که در اولين کاربرد، فرهنگ به مفهوم محدودتر و در دومين نگرش به مفهوم وسيع‌تر به‌کار مي‌رود (اشتريان، ۱۳۸۱، ص. ۱۰).

سياست‌گذاري فرهنگي به مجموعه‌اي از اصول، راهبردها و اقدامات نظام‌مند که توسط نهادهاي دولتي، غيردولتي يا دانشگاهي تدوين و اجرا مي‌شود، اطلاق مي‌گردد تا بر توليد، توزيع و مصرف فرهنگ در يک جامعه تأثير بگذارد. هدف اصلي آن، هدايت توسعه فرهنگي در راستاي ارزش‌هاي اجتماعي، تقويت هويت جمعي و تضمين دسترسي عادلانه به منابع فرهنگي است. سياست‌گذاري فرهنگي عبارت است از تعيين خط‌مشي‌ها و راهبردهاي کلان فرهنگي براي رسيدن به اهداف چهارگانه توسعه فرهنگي يعني همکاري‌هاي فرهنگي، مشارکت فرهنگي، ميراث فرهنگي و هويت فرهنگي که يونسکو نخستين بار با ارائه مفهوم توسعه فرهنگي آن را مطرح نمود (حسين لي، ۱۳۷۹، ص. ۲). سياست‌گذاري فرهنگي، شامل اصول و راهبردهاي کلي و

عملیاتی شده است که بر نوع عملکرد فرهنگی یک نهاد اجتماعی استیلا دارد. بدین منظور، منظومه سامان‌یافته از اهداف نهایی درازمدت و میان‌مدت قابل‌سنجش و نیز ابزارهای وصول به آن اهداف را دربرمی‌گیرد. به‌طور کلی سیاست‌گذاری فرهنگی نوعی توافق رسمی و اتفاق‌نظر مسئولان و متصدیان امور در تشخیص تعیین و تدوین مهم‌ترین اصول و اولویت‌های لازم و ضروری در فعالیت فرهنگی است (اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۱، ص. ۲).

الگوهای سیاستی بازنمایی ساده شده از ابعاد مشخص وضعیت‌های مشکل و پیچیده می‌باشند که با اهداف مشخص تهیه گردیده‌اند همچنان که مشکلات سیاستی محصولاتی ذهنی هستند که بر پایه تصور و تجسم عناصر مختلف یک وضعیت مشکل، ظهور یافته‌اند. الگوهای سیاستی بازسازی مصنوعی از واقعیت در حوزه‌های چون فرهنگ، محیط زیست و از این قبیل می‌باشند (جوادی جورتانی، ۱۳۹۶، ص. ۳۷).

۲-۱. آموزش مجازی

آموزش مجازی^۴ (یادگیری الکترونیکی^۵) را می‌توان کاربرد هدفمند فناوری‌های شبکه‌ای اطلاعات و ارتباطات در فرایند تدریس و یادگیری دانست؛ البته اصطلاحات دیگری نیز برای این شیوه تدریس و یادگیری مورد استفاده قرار گرفته‌اند که ازجمله آن می‌توان به یادگیری برخط^۶، یادگیری مجازی^۷، یادگیری مبتنی بر وب^۸، آموزش از راه دور^۹ اشاره کرد. اساساً تمامی این اصطلاحات به فرایندهای آموزشی اشاره دارند که با استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، به ارائه فعالیت‌های یاددهی و یادگیری همزمان و غیرهمزمان می‌پردازد؛ اما آموزش مجازی اصطلاحی به‌مراتب جامع‌تر از دیگر اصطلاحات می‌باشد (ربیع، ۱۳۸۳، صص. ۸۰-۸۱؛ ذاکر صالحی، ۱۳۹۹، ص. ۱۸۹) و هدف اصلی آن، انتقال حداکثر مفاهیم از منابع انتشار یافته به دریافت‌کننده است که می‌باید در حداکثر اثربخشی صورت پذیرد.

-
- 4. Virtual Education
 - 5. E-Learning
 - 6. Online earning
 - 7. Virtual Learning
 - 8. Web Learninig
 - 9. Distance Learning

طبق تعریف جامعه تعلیم و تربیت آمریکا، یادگیری الکترونیکی محدوده وسیعی از برنامه‌ها و فرایندها همچون یادگیری مبتنی بر وب، یادگیری مبتنی بر رایانه، کلاس‌های مجازی، همکاری‌های دیجیتالی را شامل می‌شود. دستیابی به یادگیری الکترونیکی عادلانه مستلزم رسیدگی به نابرابری‌های دسترسی دیجیتال، تضمین سازگاری با فناوری‌های کمکی و در نظر گرفتن سبک‌های یادگیری متنوع است (Sheejamol, 2024).

به‌طور کلی می‌توان یادگیری الکترونیکی را رویکرد جدیدی دانست که در آن فرایند یاددهی - یادگیری با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات تسهیل تقویت و اجرا می‌شود (صیف، ۱۳۹۱، ص. ۱۷).

مهم‌ترین ویژگی‌های نظام آموزش مجازی عبارت‌اند از: ذخیره، بازیابی، اشتراک‌گذاری اطلاعات مبتنی بر شبکه، سهولت و سرعت در بروزرسانی، ارتباط مستقیم با فراگیران از طریق رایانه و اینترنت (Yasbolaghi Sharahi, 2024, p. 39). تمرکز بر دیدگاه جامع در یادگیری، ایجاد سیستم فراگیر محور به‌جای استادمحور، قابلیت انعطاف‌پذیری در فراگیری، بهره‌گیری از روش‌های نوین و مناسب فراگیری و قابلیت تکرارپذیری و جبران مشکلات است (Suryanto, 2024).

۳-۱. آینده پژوهی

آینده پژوهی، دانش خلق آینده مطلوب با توجه به نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهاست (فراستخواه، ۱۳۹۲، ص. ۲). آینده پژوهی دانش و معرفتی است که چشم انسان‌ها را نسبت به رویدادها، فرصت‌ها و مخاطرات احتمالی آینده باز می‌کند و ابهام‌ها و تردیدهای فرساینده را می‌کاهد (رضا پور، ۱۴۰۰، ص. ۱۴۱).

۴-۱. پیشران

نیروی پیشران یا نیروی محرکه^{۱۰} در لغت، تبدیل توان مکانیکی به رانش است که به عوامل مؤثر بر تغییرها، پیشران‌های تغییر یا پیشران‌های آینده می‌گویند. در واقع نیروهای مهم و تأثیرگذاری هستند که حال را به سمت آینده به پیش می‌برند (فخرایی و کقبادی، ۱۳۹۳، ص. ۹۵). به عبارت دیگر پیشران‌ها، عوامل عمده شکل‌دهنده تغییر

هستند (Hines & Bishop, 2006, p. 192). پیشران‌ها را معمولاً به پنج حوزه فرهنگی - اجتماعی^{۱۱}، علم و فناوریانه^{۱۲}، اقتصادی^{۱۳}، زیست‌محیطی^{۱۴} و سیاسی - حقوقی^{۱۵} تقسیم‌بندی می‌کنند که به اختصار به آنها STEEP گفته می‌شود که در سطوح منطقه‌ای، ملی و فراملی قابل شناسایی‌اند.

پیشران‌ها، کلان‌روندهایی هستند که در پس عوامل کلیدی نقش‌آفرین در محیط قرار دارند و به واسطه اثرگذاری بر وضعیت نهایی موضوعات به شکلی غیرمستقیم، از اهمیت بالایی در آینده‌پژوهی برخوردار است (Schwartz, 1996, p. 350). روند^{۱۶} عبارت از تغییرات منظم و مستمر است که می‌تواند دوره‌ای یا دائمی، کمی یا کیفی و مؤثر یا کم‌اثر باشد (کشاوری ترک، ۱۳۹۴، ص. ۱۴) ترکیب چند روند، به تولد یک پیشران منتهی می‌شود.

۲. پیشینه‌های پژوهش

با وجود مطالعات گسترده در حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی و آموزش مجازی، پژوهش‌های اندکی به ترکیب این دو حوزه با رویکرد آینده‌پژوهانه پرداخته‌اند. پژوهش حاضر با هدف تدوین الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی آموزش مجازی در دانشگاه، با استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی و تحلیل پیشران‌ها، گامی فراتر از پژوهش‌های پیشین برداشته و به ارائه راهکارهای عملی برای سیاست‌گذاران می‌پردازد. این مطالعه با تلفیق نظرهای خبرگان و تحلیل نظام‌مند داده‌ها، به طراحی مدل سیاست‌گذاری فرهنگی در آموزش مجازی دانشگاهی می‌پردازد. با توجه به رویکرد اکتشافی این مطالعه، مرور نظام‌مند پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات ارزشمندی در حوزه‌های موازی انجام شده؛ اما خلأ نظری محسوسی در تلفیق سه‌گانه «سیاست‌گذاری فرهنگی»، «آموزش مجازی» و «آینده‌پژوهی» خصوصاً در بستر آموزش عالی وجود دارد که با تحلیل عمیق مطالعات پیشین و تعیین مرزهای دانش موجود، جایگاه نوآورانه پژوهش حاضر را تبیین

11. Social

12. Technological

13. Economical

14. Ecology

15. Political-legal

16. Trend

می‌کند. در پژوهش‌های مرتبط با حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی و ابعاد آینده‌پژوهانه آن، پیشینه پژوهش بخش مهمی از روند گردآوری و تحلیل داده‌ها در فرایند پژوهش است. از این رو پیشینه‌های این مقاله با محوریت پژوهش‌های دهه اخیر که جزء منابع گردآوری اطلاعات نیز محسوب می‌شوند به اختصار تشریح می‌گردد.

آریان‌پور (۱۴۰۴)، در مقاله‌ای با عنوان «ناسازه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در آموزش عالی ایران»، یکی از مهم‌ترین چالش‌های آموزش عالی ایران را گسست میان تولیدکنندگان دانش و کاربران می‌داند که از نوعی ناهم‌گرایی در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در قلمرو فرهنگ دانشگاهی پدید آمده است. وی در این پژوهش به شناسایی ناسازه‌ها از بُعد نظری و کارکردی پرداخته است.

عبداله‌زاده (۱۴۰۳)، به تحلیل روایت دانشجویان از آموزش حضوری و مجازی پرداخت و با بررسی روایت‌های ذی‌نفعان، ترکیب و استفاده از هر دو سبک آموزشی را راه‌حل عبور از چالش‌ها و مشکلات هردو روش را در آموزشی ترکیبی و چندرسانه‌ای می‌داند.

موسی‌پور (۱۴۰۳)، آموزش دیجیتال و عدالت آموزشی را فرصتی برای دسترسی برابر می‌داند.

نصیری فیروز (۱۴۰۲)، در مقاله خود با عنوان «بررسی وضعیت موجود سیاست‌گذاری فرهنگی مؤسسات آموزش عالی»، سیاست‌گذاری فرهنگی مطلوب را نیازمند تدوین مناسب، اجرای صحیح و دستیابی به نتایج مفید، از طریق ارزیابی می‌داند و به طراحی الگوی ارزیابی، سیاست‌گذاری فرهنگی مؤسسات آموزش عالی پرداخته است. حیدری (۱۴۰۲)، در مقاله خود در سیاست‌گذاری آینده‌پژوهانه در حوزه پژوهش و فناوری وزارت عتف تلاش نمود هم‌سو با تحولات اجتماعی، آینده‌های مطلوب و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی بلندمدت؛ را به‌عنوان یک اولویت و پیش‌نیاز در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در نظام دانشگاهی برگزیند.

کوثری (۱۴۰۲)، در مقاله پیشگامانه خود با عنوان «سناریوهای پشتیبان سیاست‌گذاری» به طراحی ۴ فرانامه محتمل برای آینده سیاست‌گذاری و توسعه چهارچوب ارزیابی سیاست‌ها و ادغام روش‌های آینده‌پژوهی در چرخه

سیاست‌گذاری پرداخت.

میرانی (۱۴۰۱)، به ارائه الگوی آموزش برخط در شرایط بحرانی برای نظام آموزش عالی و شاخص‌های تأثیرگذار بر آموزش برخط پرداخته است.

رحمتی زنجان‌طلب (۱۴۰۱)، با هدف ارتقای سطح تصمیم‌گیری و ایجاد انسجام در فرایند سیاست‌گذاری به تدوین الگوی فرایندی سیاست‌گذاری فرهنگی برای سازمان فرهنگی ایران پرداخت.

رحیمیان (۱۴۰۰)، با مطالعه‌ای پدیدارشناسانه از بازنمایی چالش‌های آموزش مجازی در دوران همه‌گیری کرونا موفق به شناسایی ۳ پارادوکس اصلی در سیاست‌گذاری آموزش مجازی و استخراج ۷ شاخص توانمندی اساتید در فضای دیجیتال شده است. ذاکر صالحی (۱۳۹۹)، به آینده‌پژوهی تأثیرات بحران کووید-۱۹ بر آموزش عالی و آینده‌های احتمالی که بر اثر بحران کرونا پیش روی آموزش عالی قرار خواهد گرفت، پرداخته است.

شیربگی و عبدالله‌زاده (۱۳۹۹)، با تحلیل گفتمان سیاست‌گذاری آموزشی در نظام آموزش عالی ایران، به واکاوی نظم گفتمانی حاکم بر نظام آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران پرداخته و چگونگی مفصل‌بندی سیاست‌های آموزشی در دره‌های مختلف را تحلیل نموده است.

هدایتی (۱۳۹۸)، الگوی سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد برای نظام آموزش عالی ایران، سازوکارهای شواهدمحور که موجب ایجاد نظام پایش مؤثر مبتنی بر شواهد در سیاست‌گذاری گردید، طراحی نمود.

نیک‌بین و ماحوزی (۱۳۹۷)، چهارچوب سیاست فرهنگی بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران پرداخته و ابعاد فرهنگی بین‌المللی شدن آموزش عالی و شرایط پذیرش این پدیده توجه نمود و الگویی جامع و کل‌گرا مبتنی بر همه سطوح و محیط دور و نزدیک آموزش عالی ارائه نمود.

مقدم‌پور، جابر (۱۳۹۷)، به طراحی مدل فرایندی دیده‌بانی فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران پرداخت و گام‌ها و فرایندهای اجرایی آن را تدوین نمود.

جوادی (۱۳۹۶)، در رساله خود با طراحی «مدل بومی تحول فرهنگی دانشگاه» به

ارائه چهارچوب سه سطحی (خرد، میانی، کلان) برای سیاست‌گذاری فرهنگی و علم‌الهدی (۱۳۹۵) در خصوص سیاست‌گذاری تربیتی ارتباط عقیفانه در دانشگاه‌ها با روش پدیدارشناسی به کشف گفتمان‌های مسلط در سیاست‌های فرهنگی دانشگاه‌ها و ارزیابی اثربخشی سیاست‌های فرهنگی پرداخت.

در بررسی پژوهش‌های خارجی نیز، گارزون دیاز^{۱۷} (۲۰۲۴)، به بررسی محیط‌های یادگیری حضوری پس از همه‌گیری کووید-۱۹ با تمرکز بر دانشجویان کارشناسی پرداخته است.

یاسبلاخی شراهی (۲۰۲۴)، در پژوهش خود با عنوان «شناسایی مؤلفه‌های اصلی توسعه فناوری سبز در آموزش مجازی با استفاده از فناوری بلاکچین» پرداخته است. گادین و همکاران (۲۰۲۲)، در مقاله «آموزش الکترونیکی در مقابل آموزش حضوری»، مقایسه دو روش یادگیری، به طراحی ماتریس انتخاب روش آموزشی بر اساس محتوا پرداخت و چهارچوب تصمیم‌گیری سیاستی مبتنی بر شواهد ارائه نمود. یی‌یه (۲۰۲۲)، در پژوهشی خود موانع و چالش‌های عظیم آموزش از راه دور در محیط یادگیری برخط و تأثیرات آن را تحلیل کرد و به طراحی مدل پذیرش فناوری با تعدیل گر فرهنگی پرداخت.

آگراوال^{۱۸} و همکاران (۲۰۲۱)، در تجزیه و تحلیل محرک‌های یادگیری دیجیتال در فرانامه کوید-۱۹ و پس از آن با استفاده از رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری ISM گزارش دادند که هزینه پایین اینترنت و حمایت‌های دولتی دو عامل برجسته یادگیری دیجیتال هستند.

گرینال^{۱۹} (۲۰۲۱)، تأثیر آموزش مجازی بر فرهنگ کلاس درس را با توجه به تجارب زیسته آموزش مجازی در دوران کووید بررسی نمود.

کورنیک^{۲۰} و همکاران (۲۰۲۰)، به مشکل زمان‌بندی بهینه و به موقع خط‌مشی‌گذاری عمومی پرداخته و نظریه زمان‌بندی خط‌مشی بر اساس مفاهیم و ارزش‌های فرایند

17. Garzon Diaz K

18. Agrawal, R.

19. Greenan, Kathleen A.

20. Korenik, D.

خط‌مشی‌گذاری اشاره نمود.

پالویا^{۲۱} و همکاران (۲۰۱۸)، در پژوهشی فراتحلیل، وضعیت جهانی آموزش برخط را بررسی و به طبقه‌بندی ۵ نسل از سیاست‌های آموزش مجازی و شناسایی الگوی تکاملی آن پرداخته و چالش‌ها، روندها و پیامدهای آن را تحلیل نمود. باگا - گوپتا^{۲۲} (۲۰۱۶)، در پژوهش خود با عنوان «غیرفعال‌کردن و فعال‌کردن فناوری‌ها برای یادگیری در آموزش عالی برای همه؛ مسائل و چالش‌ها برای چه کسانی است؟» به بررسی فناوری‌های مؤثر بر یادگیری در آموزش عالی و چالش‌های مرتبط با آن پرداخته است.

پیشینه‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مطالعات متعددی در حوزه آموزش مجازی و آینده‌پژوهی آموزش عالی و سیاست‌گذاری فرهنگی انجام شده‌اند. این پژوهش‌ها بر موضوعات مختلفی ازجمله آینده‌نگاری راهبردی، شناسایی پیشران‌ها و عوامل کلیدی مؤثر بر آموزش عالی، تحلیل چالش‌ها و موانع آموزش مجازی و تأثیر بحران‌هایی مانند همه‌گیری کرونا بر آموزش عالی و نیز سیاست‌گذاری فرهنگی در آموزش عالی متمرکز بوده‌اند.

وجه تمایز این پژوهش ارائه تصویر جامع از روندها و پیشران‌های مؤثر بر آموزش مجازی دانشگاهی، تمرکز بر تعامل و تأثیر متقابل پیشران‌ها بر اساس تلفیق نظرهای خبرگان و یافته‌های پژوهشی به‌صورت نظام‌مند و تأکید بر تدوین سیاست‌ها و چهارچوب‌های قانونی است و گامی فراتر از پژوهش‌های پیشین برداشته و با ارائه تصویری جامع و عملی از آینده آموزش مجازی دانشگاهی بنا دارد تا الگوی مناسبی برای سیاست‌گذاری فرهنگی آموزش مجازی در دانشگاه ارائه دهد.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، توسعه‌ای - کاربردی است؛ زیرا از یک‌طرف می‌تواند موجب توسعه مفاهیم و نظریه‌های آینده نظام آموزش مجازی دانشگاهی شود و از طرف دیگر نتایج آن قابلیت بهره‌برداری در طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی و

21. Palvia, S.

22. Bagga-Gupta, S.

برنامه‌ریزی راهبردی دارد. ماهیت آن توصیفی - اکتشافی است و از الگوهای کیفی - کمی (آمیخته اکتشافی متوالی) برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است.

در این راستا از منابع و اسناد معتبر علمی و مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته با خبرگان پژوهش بهره گرفته شد. با بهره‌گیری از روش تحلیل ساختار متقابل در استفاده از نرم‌افزار میک‌مک^{۲۳} برای شناسایی پیشران‌های مؤثر و روش SSM^{۲۴} (روش سیستم‌های نرم)، الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی طراحی شد.

جامعه آماری در دو طیف: یک) اسناد و مدارک علمی در زمینه آینده آموزش دانشگاهی و آموزش مجازی؛ و طیف دوم) شامل خبرگان و صاحب‌نظران در حوزه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی درسی و آموزش مجازی در دانشگاه را در برمی‌گیرد.

برای نمونه‌گیری در هر دو بخش کیفی و کمی از نمونه‌گیری هدفمند ملاک‌محور^{۲۵} یا معیار بهره گرفته شده است؛ زیرا در این نوع راهبرد، بر اسناد و مشارکت‌کنندگانی تأکید شد که مفاهیم آینده‌پژوهی دانشگاه، آموزش مجازی در دانشگاه، هوش مصنوعی و فناوری‌های جدید و همچنین به‌طور خاص آموزش دانشگاهی در برمی‌گیرند؛ بنابراین تا رسیدن به اقتناع نظری و تشابه داده‌ها.

پانل خبرگان شامل متخصصانی با سابقه دانشگاهی بالای ۷ سال و تجربه بالای اجرایی در حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری، تصمیم‌سازی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، هوش مصنوعی، برنامه‌ریزی درسی و آموزش مجازی در دانشگاه است که مشخصات ایشان در جدول ۱ آمده است.

جدول (۱): پانل خبرگان مشارکت‌کننده در تصویرسازی آینده آموزش مجازی دانشگاه

ردیف	مدرك تحصیلی و رتبه علمی	حوزه تخصصی و فعالیت
۱	دکتری تخصصی - استاد تمام	سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطات
۲	دکتری تخصصی - استاد تمام	سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطات
۳	دکتری تخصصی - دانشیار	سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطات

۲۳. نرم‌افزار میک‌مک مخفف «Matrix of Crossed Impact Multiplications Applied to a Classification»

است. ترجمه فارسی این عبارت ماتریس ضرایب تحلیل اثر متقاطع به‌منظور طبقه‌بندی می‌باشد.

24. Soft Systems Methodology - SSM

25. criterion sampling

ردیف	مدرك تحصیلي و رتبه علمی	حوزه تخصصی و فعالیت
۴	دکتری تخصصی - استادیار	کامپیوتر و فناوری اطلاعات
۵	دکتری تخصصی - استادیار	کامپیوتر و فناوری اطلاعات
۶	دکتری تخصصی - استادیار	هوش مصنوعی
۷	دکتری تخصصی - استادیار	برنامه‌ریزی درسی
۸	دکتری تخصصی - استادیار	مدیریت آموزشی
۹	کارشناسی ارشد	آموزش مجازی
۱۰	کارشناسی ارشد	آموزش مجازی

در این پژوهش در راستای شناسایی پیشران‌های مؤثر بر آموزش مجازی نیز محقق از روش تحلیل ساختار متقابل، ۲۷ روند مؤثر شناسایی شده، برای تعیین چگونگی اثر متقابل پیشران‌های شناسایی شده بر یکدیگر، در قالب جدول تأثیر متقاطع وارد نموده و از خبرگان خواسته شد تا تأثیر هر متغیر بر متغیر دیگر در طیفی از ۰ تا ۴ تعیین نمایند.

۰=بی تأثیر ۱=تأثیر کم ۲=تأثیر متوسط ۳=تأثیر زیاد ۴=تأثیر بالقوه یا (p)

برای تعیین مؤثرترین پیشران‌ها بر آینده‌ی نظام آموزش مجازی در دانشگاه، داده‌های حاصل از جدول تأثیر متقاطع را وارد نرم‌افزار تحلیل ساختاری میک‌مک نمود. سپس طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از نرم‌افزار می‌کمک و مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته با خبرگان پژوهش و با بهره‌گیری از روش SSM، تعاملات پیچیده بین عوامل، توجه به ذی‌نفعان متعدد سیستم آموزش مجازی در دانشگاه، تضاد بین جهانی‌سازی آموزش مجازی و الزامات فرهنگی ایرانی - اسلامی و تغییرات شدید فناوری مورد مطالعه قرار می‌گیرد. روش‌شناسی سیستم‌های نرم، توسط پیتز چکلند^{۲۶} در دهه ۱۹۷۰ توسعه یافت و برای مواجهه با موقعیت‌های «مشکل‌آفرین»^{۲۷} که راه‌حل واضحی ندارند، طراحی شد. در این پژوهش که طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی مبتنی بر آموزش مجازی با رویکرد آینده‌پژوهانه است SSM کمک می‌کند تا پیچیدگی‌های تعامل بین فناوری، فرهنگ و سیاست‌گذاری را

26. Peter Checkland
27. Messy Problems

درک و مدیریت شود. هدف اصلی از این روش درک موقعیت‌های پیچیده‌ای چون بررسی تغییرات سریع فناوری در آینده و درک تضاد بین نیازهای فرهنگی و الزامات فناوری آموزشی و ارائه راه‌حل‌های عملی برای بهبود آنها است و تمرکز بیش‌تر بر ادراکات ذی‌نفعان (سیاست‌گذاران، دانشجویان، اساتید، توسعه‌دهندگان فناوری) دارد. اجرای فرایندها در الگوی SSM به صورت فرایندی و غیرخطی اجرا می‌شود. ابتدا با شناسایی موقعیت مشکل‌آفرین و دارای چالش، سپس ترسیم تصویر غنی^{۲۸} برای نمایش تمام ابعاد مسئله به تعریف ریشه‌های سیستم^{۲۹} مثل ذی‌نفعان حوزه آموزش عالی، تغییرات حوزه آموزش و فناوری، جهان‌بینی حوزه سیاستی و محدودیت‌های محیطی پرداخته و با ساخت الگوهای مفهومی^{۳۰} و مقایسه الگوها با واقعیت و شناسایی تفاوت بین الگوهای مفهومی و وضعیت موجود به شناسایی تغییرات امکان‌پذیر و اجرا و بازخورد، اجرای تغییرات و بررسی تأثیر آن می‌پردازد و ممکن است تکمیل آن به تکرار چرخه SSM بی‌انجامد.

به منظور دستیابی به اعتبار (روایی) داده‌ها از طریق روش بازبینی هم‌تا استفاده شد و ضریب اعتماد (پایایی) را با اخذ نظرهای خبرگان و کسب نتایج قابل تکرار به دست آمد.

۴. یافته‌های پژوهش

این مقاله در صدد طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی در آموزش مجازی دانشگاهی با رویکرد آینده‌پژوهانه است که با رویکردی نظام‌مند و آینده‌نگر، بتواند به چالش‌ها و فرصت‌های این حوزه پاسخ دهد. لازم است الگویی برای سیاست‌گذاری فرهنگی طراحی شود که مراحل مختلف سیاست‌گذاری را پوشش داده و مشارکت ذی‌نفعان را در نظر بگیرد. بدین منظور بر اساس نظرهای خبرگان و با بهره‌گیری از الگوی فرایندی روش کیفی مطالعه سیستم‌های نرم، مراحل سیاست‌گذاری فرهنگی، به شرح ذیل تحلیل و تبیین گردید.

28. Rich Picture

29. Root Definitions

30. Conceptual Models

۴-۱. مرحله اول: پیش‌بینی، تجویز و تصمیم‌گیری در مورد سیاست‌های فرهنگی

این مرحله به‌عنوان نقطه آغاز فرایند سیاست‌گذاری فرهنگی، نقش کلیدی در تعیین جهت‌گیری‌های آینده دارد. در این مرحله، سیاست‌گذاران با تحلیل پیشران‌های اصلی، شناسایی نیازهای حال و آینده، تدوین گزینه‌های سیاستی و مشارکت ذی‌نفعان، چهارچوبی برای تصمیم‌گیری فراهم می‌کنند.

۴-۱-۱. تحلیل پیشران‌های اصلی (شناسایی و تحلیل پیشران‌های آموزش مجازی دانشگاه‌ها)

پیشران‌های اصلی، عوامل کلیدی هستند که آینده آموزش مجازی دانشگاهی را شکل می‌دهند. تحلیل این پیشران‌ها به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا روندها و تغییرات احتمالی را شناسایی کنند و بر اساس آن‌ها سیاست‌های مناسب طراحی کنند.

بر اساس پژوهش مرادی (۱۴۰۴)، در ماتریس تحلیل اثرهای متقاطع، دو پیشران علم و فناوری و فرهنگی - اجتماعی بیش‌ترین تأثیر را بر روند توسعه آموزش مجازی در دانشکده رفاه نشان دادند. نتایج حاصل از تحلیل میک‌مک که در جدول ۲ آمده است، بیانگر محل قرارگیری عوامل در محور مختصات تأثیرگذاری - تأثیرپذیری می‌باشد. بر اساس شکل ۱، می‌توان دریافت که سیستم فعلی از پایداری کافی برخوردار نیست. برای دستیابی به پایداری، باید بر عوامل دوجهی، تنظیمی (کلیدی) و ریسکی تمرکز کرد. این عوامل که در اطراف مرکز محور مختصات قرار گرفته‌اند، به‌عنوان عوامل راهبردی شناخته می‌شوند و تمرکز بر آن‌ها می‌تواند به پایداری سیستم کمک کند، مجموع تأثیرگذاری عوامل «دسترسی گسترده جامعه دانشگاهیان کشور به اینترنت» و «مالکیت معنوی منابع دانش و مسائل حقوقی مرتبط با حقوق مؤلف و مالکیت معنوی» بالاترین شاخص‌های تأثیرگذاری و «عواملی چون تغییر در سبک زندگی و تغییر ساختار خانواده» و «مهاجرت نیروهای تحصیل‌کرده و متخصص» کم‌ترین اثرگذاری را در گسترش آموزش مجازی در آینده دارند.

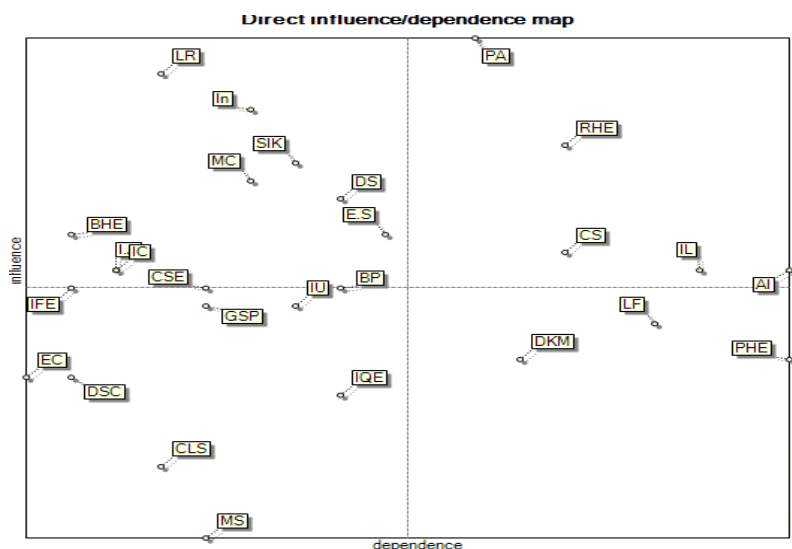
جدول (۲): مجموع عوامل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم

ردیف	عامل	علامت اختصاری	مجموع تأثیرگذاری	مجموع تأثیرپذیری
۱	دسترسی گسترده جامعه دانشگاهیان کشور به اینترنت	In	۵۰	۳۹
۲	هوشمندشدن خدمات و گسترش خدمات الکترونیکی	E.S	۴۳	۴۲
۳	هوش مصنوعی و کاربردهای آن در دانش	AI	۴۱	۵۱
۴	افزایش پهنای باند و سرعت اینترنت در دسترس	I.A	۴۱	۳۶
۵	روند بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها	IU	۳۹	۴۰
۶	سرعت و چابکی در زمینه تولید دانش و انتقال آن	SIK	۴۷	۴۰
۷	افزایش دانش بهره‌گیری از قالب‌های جدید محتوای الکترونیکی	EC	۳۵	۳۴
۸	توسعه سواد اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای	IL	۴۱	۴۹
۹	گسترش آموزش‌های غیررسمی	IFE	۴۰	۳۵
۱۰	تغییر در سبک زندگی و تغییر ساختار خانواده	CLS	۳۰	۳۷
۱۱	کاهش ارزش سرمایه‌های اجتماعی در جامعه	DSC	۳۵	۳۵
۱۲	تغییرات نسلی و هویتی، خودآگاهی و هدفمندی در نسل جوان	IC	۴۱	۳۶
۱۳	افزایش دسترسی‌ها به اساتید در وسعت جهانی	PA	۵۴	۴۴
۱۴	ضرورت توجه به مسائل تربیتی و فرهنگی دانشجویان در دانشگاه	CS	۴۲	۴۶
۱۵	توسعه پایدار در علم و تلاش برای تولید دانش و آموزش پایدار	DS	۴۵	۴۱
۱۶	قوانین و مقررات مربوط به فیلترینگ	LF	۳۸	۴۸
۱۷	همگرایی رسانه‌ای و شکسته شدن انحصار رسانه‌ها	MC	۴۶	۳۹
۱۸	کاهش منابع مالی دانشگاه‌ها و برنامه‌ریزی بر مبنای اقتصاد و بودجه	BP	۴۰	۴۱

ردیف	عامل	علامت اختصاری	مجموع تأثیرگذاری	مجموع تأثیرپذیری
۱۹	سودآوری و تجاری‌سازی آموزش عالی و افزایش بهره‌وری	PHE	۳۶	۵۱
۲۰	رشد مؤسسات آموزش عالی و رقابت در جذب دانشجو	CSE	۴۰	۳۸
۲۱	حرکت به سمت ویژندسازی و افزایش بودجه تحقیق و پژوهش	BHE	۴۳	۳۵
۲۲	گسترش رویکرد تضمین کیفیت در آموزش عالی	IQE	۳۴	۴۱
۲۳	مالکیت معنوی منابع دانش و قوانین حق مؤلف و مالکیت معنوی	LR	۵۲	۳۷
۲۴	مهاجرت نیروهای تحصیل‌کرده و متخصص	MS	۲۶	۳۸
۲۵	توسعه مدیریت دانش	DKM	۳۶	۴۵
۲۶	شخصی‌سازی آموزش	GSP	۳۹	۳۸
۲۷	تحول در آموزش عالی	RHE	۴۸	۴۶
نتیجه نهایی			۱۱۰۲	۱۱۰۲

روندهایی نظیر گسترش دسترسی به اینترنت، افزایش پهنای باند و بین‌المللی‌شدن دانشگاه‌ها، به همراه پیشران‌هایی مانند هوش مصنوعی و توسعه قالب‌های جدید محتوای الکترونیکی، نقش اساسی در تحول آموزش مجازی دارند. این عوامل نه تنها زیرساخت‌های فنی آموزش مجازی را تقویت می‌کنند بلکه امکان شخصی‌سازی و افزایش اثربخشی فرایند یادگیری را فراهم می‌آورند. تمرکز بر بهبود زیرساخت‌ها، از جمله افزایش سرعت و پهنای باند اینترنت و دسترسی گسترده‌تر به شبکه‌های دیجیتال، در اولویت نخست قرار دارد. این زیرساخت‌ها پایه‌ای اساسی برای بهره‌گیری از ابزارهای هوشمند و فناوری‌های پیشرفته مانند هوش مصنوعی هستند که می‌توانند فرایند یادگیری را شخصی‌سازی و اثربخش‌تر کنند. هوش مصنوعی با ارائه تحلیل‌های دقیق از رفتار یادگیرندگان، امکان طراحی دوره‌های آموزشی متناسب با نیازهای فردی را فراهم می‌کند

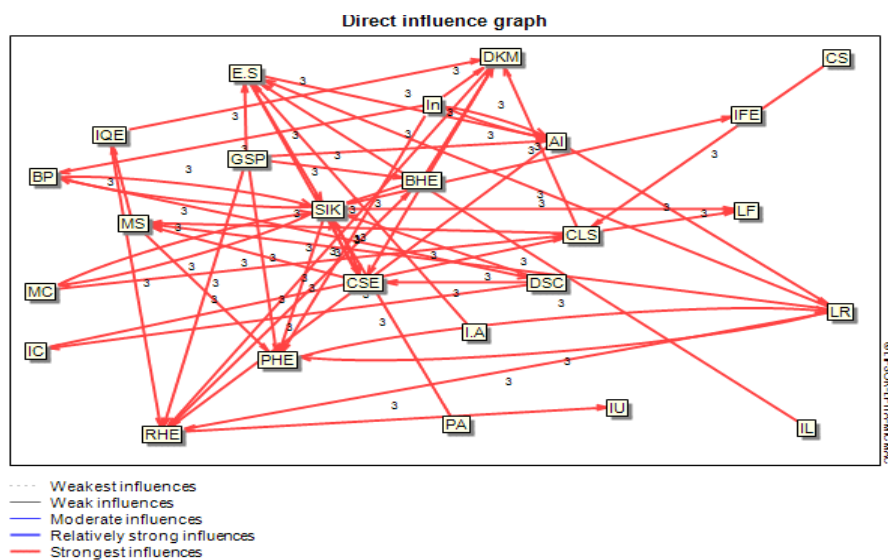
و به این ترتیب، کیفیت آموزش را به‌طور چشمگیری بهبود می‌بخشد.

شکل (۱): وضعیت قرارگیری عوامل در محور مختصات میک مک مبتنی بر تأثیر مستقیم

علاوه‌براین، توسعه مهارت‌های رسانه‌ای و سواد اطلاعاتی در بین اساتید و دانشجویان، روندی ضروری برای توانمندسازی آن‌ها در استفاده از ابزارها و سکوه‌های آموزش مجازی است. اساتید و دانشجویان باید بتوانند به‌طور مؤثر از فناوری‌های دیجیتال استفاده کنند و اطلاعات را به‌صورت انتقادی تحلیل نمایند. این امر نه تنها به بهبود کیفیت آموزش کمک می‌کند بلکه زمینه‌ساز نوآوری و خلاقیت در فرایند یادگیری خواهد بود. همچنین، شناسایی و رفع موانع قانونی، مانند بازبینی قوانین مالکیت معنوی و کاهش محدودیت‌های دسترسی به منابع علمی، می‌تواند به توسعه پایدار آموزش مجازی کمک کند.

در شکل ۲ نمودار تأثیر مستقیم عوامل تأثیرگذار بر گسترش آموزش مجازی دانشکده رفاه و تأثیر متقابل آنها برهم را نشان می‌دهد.

شکل (۲): نمودار تأثیر متقابل عوامل تأثیرگذار آموزش مجازی

پیشران‌ها و رون‌های کلیدی آموزش مجازی دانشگاه بر اساس نمودار تأثیر متقابل برخی از مهم‌ترین پیشران‌ها و مصادیق آن‌ها به تفصیل در جدول ۳ آمده است.

جدول (۳): مرحله اول سیاست‌گذاری فرهنگی: شناسایی و تحلیل پیشران‌های آموزش مجازی دانشگاه‌ها

پیشران شناسایی شده	مصادیق	تحلیل
تحول در آموزش عالی	گسترش استفاده از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، واقعیت مجازی و کلاس‌های تعاملی	این تحولات نیازمند سیاست‌هایی است که بتوانند زیرساخت‌های فناوری را تقویت کنند و مهارت‌های دیجیتال اساتید و دانشجویان را ارتقا دهند
	تغییر نقش اساتید از انتقال‌دهنده دانش به تسهیل‌گر فرایند یادگیری	
	افزایش تقاضا برای آموزش‌های مهارت‌محور و تطبیقی	

پیشران شناسایی شده	مصادیق	تحلیل
توسعه سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای	افزایش نیاز به مهارت‌های جستجو، تحلیل و ارزیابی اطلاعات در فضای دیجیتال	سیاست‌گذاران باید برنامه‌هایی برای آموزش سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای به دانشجویان و اساتید
	ضرورت آموزش نحوه تشخیص اطلاعات قابل اعتماد و یا مراجع اطلاعاتی معتبر از سایر اطلاعات	طراحی کنند تا آنها بتوانند در فضای دیجیتال مؤثر عمل کنند
	اهمیت سواد رسانه‌ای برای تعامل مؤثر با محتوای دیجیتال	
روند بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها	افزایش تعداد دانشجویان بین‌الملل و تنوع فرهنگی در محیط‌های آموزشی	سیاست‌ها باید به مدیریت تنوع فرهنگی و تقویت هویت ملی در محیط‌های بین‌المللی توجه کند
	ضرورت تدوین برنامه‌های آموزشی چندزبانه و بین‌فرهنگی	
	چالش‌های ناشی از تفاوت‌های زبانی، ارزشی و هنجاری	
ابعاد فرهنگی - تربیتی دانشجویان	تأثیر آموزش مجازی بر شکل‌گیری هویت فرهنگی دانشجویان	سیاست‌ها باید به تقویت ابعاد فرهنگی و تربیتی دانشجویان
	ضرورت تقویت ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی در محیط مجازی	از طریق تولید محتوای آموزشی بر پایه ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی توجه کنند
	چالش‌های ناشی از کاهش تعاملات حضوری و اجتماعی	
تغییرات سبک زندگی و ساختار خانواده	افزایش تعداد خانواده‌های تک‌والدی و تغییر نقش‌های جنسیتی	سیاست‌گذاران باید برنامه‌هایی برای حمایت از دانشجویان با سبک‌های زندگی متفاوت طراحی کنند
	تأثیر سبک زندگی دیجیتال بر نیازها و انتظارات دانشجویان	
	ضرورت انعطاف‌پذیری برنامه‌های آموزشی برای پاسخ به نیاز دانشجویان	
رویکرد تضمین کیفیت در آموزش عالی	تدوین استانداردهای کیفیت برای محتوای آموزشی و روش‌های تدریس	سیاست‌ها باید به توسعه استانداردهای کیفیت و ارزیابی مستمر عملکرد دانشگاه‌ها توجه کند
	ضرورت ارزیابی مستمر کیفیت آموزش مجازی (استاد، دانشجو، محتوای آموزشی)	
	چالش‌های ناشی از تفاوت در کیفیت آموزش بین دانشگاه‌ها	

۴-۱-۲. شناسایی نیازهای فعلی و پیش‌بینی نیازهای آینده

شناسایی دقیق نیازهای فعلی و پیش‌بینی نیازهای آتی، سنگ بنای هر سیاست‌گذاری فرهنگی مؤثر در حوزه آموزش مجازی دانشگاهی است. این فرایند مستلزم بررسی عمیق و همه‌جانبه ابعاد مختلف آموزشی، فرهنگی و اجتماعی است برخی از این نیازهای فعلی این فرایند، دسترسی دانشجویان به منابع باکیفیت، حمایت روان‌شناختی (مقابله با انزوا و استرس)، مهارت‌های دیجیتال و خودمدیریتی، ارتقای مهارت‌های تدریس آنلاین اساتید (تولید محتوا، مدیریت کلاس‌های مجازی و ارزشیابی) و توجه جامعه به حفظ هویت ملی، بومی‌سازی محتوا، اخلاق فضای مجازی و مدیریت تعارضات فرهنگی است. از نیازهای آینده نیز می‌توان به تطبیق دانشجویان با فناوری‌های نوظهور (هوش مصنوعی، واقعیت مجازی)، مهارت‌های بین‌فرهنگی، توانایی اساتید در شخصی‌سازی آموزش با ابزارهای هوشمند، مدیریت کلاس‌های ترکیبی و چالش‌های جامعه در حوزه اخلاق دیجیتال، عدالت آموزشی و انسجام فرهنگی در عصر جهانی‌شدن اشاره نمود. برای شناسایی این نیازها، روش‌های علمی مانند نظرسنجی‌های دوره‌ای، گروه‌های کانونی و مصاحبه با متخصصان می‌توانند مفید باشند. همچنین، تحلیل داده‌های موجود مانند رفتارهای یادگیری دانشجویان و مطالعات تطبیقی با تجربیات بین‌المللی، به درک بهتر نقاط قوت و ضعف نظام آموزشی کمک می‌کنند. این رویکردها امکان طراحی راهبردهای مؤثر برای پاسخگویی به نیازهای حال و آینده آموزش مجازی را فراهم می‌سازند.

۴-۱-۳. تدوین گزینه‌های سیاستی

این مرحله از فرایند سیاست‌گذاری فرهنگی، مبتنی بر تبدیل تحلیل‌ها و یافته‌های نیازسنجی، به اقدامات عملیاتی نظام‌مند است. در چهارچوبی مبتنی بر شواهد، گزینه‌های سیاستی متنوعی با در نظر گرفتن معیارهای تناسب فرهنگی، قابلیت اجرا در محیط دیجیتال و همسویی با اهداف کلان نظام آموزشی طراحی می‌شوند. بر اساس جدول ۴ این گزینه‌ها در سه محور کلیدی ساختاریابی شده‌اند:

۱- صیانت از هویت ملی، از طریق تولید محتوای بومی، ترویج زبان فارسی و طراحی

فضاهای مجازی مبتنی بر معماری فرهنگی؛

۲- ارتقای سواد دیجیتال - رسانه‌ای با اجرای دوره‌های آموزشی، سازوکارهای مقابله

با اطلاعات نادرست و ترویج اخلاق حرفه‌ای؛

۳- مدیریت تنوع فرهنگی به وسیله توسعه برنامه‌های بین فرهنگی و طراحی سامانه‌های پشتیبانی تخصصی.

اجرای مؤثر این سیاست‌ها مستلزم ایجاد سازوکارهای نهادی از جمله تشکیل کارگروه‌های تخصصی، طراحی سیستم‌های انگیزشی - نظارتی و سازوکارهای ارزیابی مستمر است. هر گزینه سیاستی می‌بایست با توجه به شاخص‌های انعطاف‌پذیری، ملاحظات عملیاتی - مالی و سازگاری با زیرساخت‌های دیجیتال مورد سنجش قرار گیرد. این چهارچوب سیاستی با تلفیق نظام مند ابعاد هویتی، آموزشی و فرهنگی، زمینه ساز ایجاد نظام آموزش مجازی دانشگاهی کارآمد و اصیلی می‌شود که از یک سو مزایای فناوری‌های دیجیتال را به کار می‌گیرد و از سوی دیگر به صورت پویا به حفظ ارزش‌های فرهنگی بومی می‌پردازد.

جدول (۴): فرایند تدوین گزینه‌های سیاستی برای آموزش مجازی دانشگاهی

عنوان بسته	گزینه‌های سیاستی	راهکارها و اقدامات سیاستی
تقویت هویت ملی در محیط‌های آموزش مجازی	تولید محتوای آموزشی بومی‌سازی‌شده	ایجاد بانک محتوای دیجیتال با موضوعات تمدن ایران، فرهنگ و دستاوردهای ملی
		طراحی دروس اختیاری با موضوعات مبانی هویت ایرانی - اسلامی، تاریخ علم در ایران
		طراحی پروژه‌های آموزشی با موضوعات ایران، فرهنگ و دستاوردهای ملی
	ترویج زبان و ادبیات ملی	
برگزاری مسابقات مجازی نویسندگی و شعرخوانی		
طراحی نرم‌افزارهای آموزش زبان فارسی		
الزام به استفاده از اصطلاحات فارسی در محتوای درسی		
	معماری فرهنگی فضای مجازی	طراحی واسط کاربری (UI) با المان‌های فرهنگی ایرانی
		استفاده از نمادها و نشانه‌های ملی در سکوها
		ایجاد محیط‌های مجازی با الهام از معماری ایرانی
ارتقای سواد	سامانه‌های آموزش	طراحی دوره‌های آموزشی مهارت‌های سواد دیجیتال

عنوان بسته	گزینه‌های سیاستی	راهکارها و اقدامات سیاستی
اطلاعاتی و رسانه‌ای	مهارت‌های دیجیتال	در سطوح مختلف مقدماتی تا پیشرفته
		کارگاه‌های پیشرفته جستجوی علمی در اینترنت
		آموزش‌های تعاملی و پروژه‌محور یک پژوهشگر دیجیتال
		آموزش روش‌های ارزیابی اعتبار منابع علمی
	برنامه‌های مقابله با اطلاعات نادرست	کارگاه‌های تشخیص اخبار جعلی
		روش‌های راستی‌آزمایی اطلاعات و تحلیل منابع خبری
		تحلیل موردی اخبار جعلی و پروژه‌های گروهی بررسی محتوا
		شناخت الگوریتم‌های رسانه‌ای و شبیه‌سازی فضای خبری
مدیریت تنوع فرهنگی	اخلاق حرفه‌ای در فضای مجازی	تدوین منشور اخلاقی آموزش مجازی
		آموزش حقوق مالکیت فکری در تولیدات دیجیتال
		کارگاه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در فضای مجازی
	برنامه‌های آموزشی بین‌فرهنگی	دوره‌های مشترک مجازی با دانشگاه‌های خارجی و برنامه‌های آموزشی چندزبانه و بین‌فرهنگی
		ایجاد «کلاس‌های جهانی» با مشارکت دانشجویان بین‌المللی
		توسعه برنامه‌های تبادل مجازی دانشجو
	خدمات پشتیبانی چندفرهنگی	راهنمای تعاملات بین‌فرهنگی برای اساتید و دانشجویان
		سامانه‌های پشتیبانی چندزبانه
		مشاوران فرهنگی برای دانشجویان بین‌المللی
	سیاست‌های زبانی	آموزش زبان انگلیسی تخصصی برای اساتید
		تولید محتوای دو زبانه برای دروس اصلی
		ایجاد مراکز ترجمه تخصصی مجازی تسلط دیجیتال بر زبان علمی

۴-۱-۴. مشارکت ذی‌نفعان

مشورت با ذی‌نفعان جامعه (مانند: دانشجویان، اساتید، خانواده‌ها و نهادهای فرهنگی) و

دولت (مانند: وزارت علوم و وزارت فرهنگ) برای اطمینان از تناسب سیاست‌ها با نیازهای واقعی یکی از گام‌های پیش‌بینی، تجویز و تصمیم‌گیری در مورد سیاست‌های فرهنگی می‌باشد. مشارکت ذی‌نفعان به افزایش تناسب و پذیرش سیاست‌ها کمک می‌کند.

۴-۱-۵. ارزیابی پیشینی سیاست‌ها

ارزیابی پیشینی به عنوان مرحله‌ای حیاتی در فرایند سیاست‌گذاری، با تحلیل نظام‌مند پیامدهای احتمالی سیاست‌ها پیش از اجرا، زمینه‌ساز تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد می‌گردد. این فرایند متکی بر سه رکن اساسی است:

- تحلیل هزینه - فایده هزینه‌ها، به بررسی هزینه‌های مستقیم (توسعه زیرساخت فنی، تولید محتوا، نیروی انسانی) و غیرمستقیم (پشتیبانی و به‌روزرسانی مستمر) و فواید به ارزیابی منافع آموزشی (ارتقای کیفیت یادگیری)، فرهنگی (تقویت هویت ملی) و اجتماعی (تحقق عدالت آموزشی) اشاره دارد.

- سنجش تأثیرات فرهنگی، در سطح خرد به تحلیل تحولات هویتی و رفتاری دانشجویان، در سطح میانی به بررسی دگرگونی‌های فرهنگ سازمانی دانشگاه و الگوهای تعامل استاد - دانشجو و در سطح کلان به مطالعه تأثیر بر ارزش‌های اجتماعی و روابط بین‌فرهنگی می‌پردازد.

- سازوکارهای مشارکت ذی‌نفعان، به طراحی فرایندهای ساختاریافته برای اخذ بازخورد از گروه‌های ذی‌نفع شامل دانشجویان، اعضای هیئت علمی، سیاست‌گذاران و جامعه محلی تمرکز دارد.

شکل (۳): نمودار ارزیابی پیشینی سیاست‌های فرهنگی آموزش مجازی

ارزیابی پیشینی به‌مثابه ابزاری حکمرانی‌محور، با ایجاد پیوند بین تحلیل‌های تکنوکراتیک و الزامات زمینه‌ای، امکان طراحی سیاست‌های آموزش مجازی مبتنی بر شواهد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو به تنوع فرهنگی را فراهم می‌آورد. این ارزیابی چندبُعدی با تلفیق تحلیل کمی (شاخص‌های هزینه - فایده) و تحلیل کیفی (سنجش تأثیرات فرهنگی)، از اتخاذ سیاست‌های پُرهزینه و کم‌بازده جلوگیری نموده و ضامن طراحی راهبردهای همسو با نیازهای واقعی نظام آموزشی است. نکته حائز اهمیت، تعامل مستمر با جامعه دانشگاهی و توجه توأمان به ملاحظات اجرایی (قابلیت پیاده‌سازی) و ملاحظات هنجاری (تناسب فرهنگی) می‌باشد. چنین رویکردی نه‌تنها پیش‌بینی پیامدهای ناخواسته را ممکن می‌سازد بلکه احتمال موفقیت سیاست‌ها و تحقق اهداف کلان آموزش مجازی را به‌طور معناداری افزایش می‌دهد.

۲-۴. مرحله دوم: انتخاب سیاست‌های فرهنگی

فرایند انتخاب و اولویت‌بندی سیاست‌های فرهنگی در نظام آموزش مجازی دانشگاهی، مبتنی بر تحلیل نظام‌مند پیشران‌ها و ارزیابی‌های پیشینی، طی معیارهای چندبُعدی ذیل سامان‌دهی می‌شود:

۴-۲-۱. گام اول. اولویت‌بندی سیاست‌ها بر اساس معیارهای جامع و چندبُعدی

با توجه به نظرهای خبرگان پژوهش و بر اساس بسته‌های سیاستی که در مرحله قبل تبیین گردید سیاست‌های فرهنگی که در ذیل به آن اشاره شده است، دارای اولویت بالاتری توسط خبرگان تشخیص داده شده است. این سیاست‌ها بر اساس برآورد نیازهای حال و آتی ذی‌نفعان پژوهش و مطابق با پیشران‌های شناسایی شده در آموزش مجازی دانشگاه طراحی و پیشنهاد می‌گردد:

- سیاست‌های هویت‌محور با تقویت هویت ملی دیجیتال از طریق محتوای بومی‌سازی شده و ارتقای سواد رسانه‌ای با سازوکارهای قانونی برای حریم خصوصی و کیفیت آموزش؛

- سیاست‌های زیرساختی - فناورانه با توسعه زیرساخت‌های چندفرهنگی / بین‌المللی و به‌کارگیری فناوری‌های نوظهور (هوش مصنوعی، واقعیت مجازی، بلاکچین) در

شخصی سازی آموزش و اعتبارسنجی مدارک؛
 - سیاست های توانمندسازی انسان محور با طراحی الگوهای یادگیری ترکیبی و نوین و توانمندسازی اساتید در الگوهای تدریس دیجیتال؛
 - سیاست های ارزیابی انتقادی با سنجش تأثیر تفاوت های فرهنگی - اجتماعی بر پذیرش آموزش مجازی و تحلیل تغییرات رفتاری ذی نفعان در اکوسیستم دیجیتال؛
 - سیاست های حکمرانی کلان با توسعه چهارچوب های قانونی همسو با استانداردهای بین المللی و پژوهش در چالش های عملیاتی (دسترسی به زیرساخت، کیفیت سکوها)؛
 - سیاست های پایش بلندمدت با ارزیابی تأثیرات بر یادگیری پایدار و اشتغال پذیری و تحلیل تطبیقی مهارت های آموزش مجازی محور و نیازهای بازار کار.
 این فرایند اولویت بندی با ایجاد پیوند ساختاری بین پیشران های محیطی، ارزیابی پیشینی و الزامات اجرایی، چهارچوبی پیشگیرانه و انطباق پذیر برای مواجهه با چالش های پیچیده آموزش عالی دیجیتال ارائه می دهد. برجسته سازی سیاست «توانمندسازی اساتید» و «تحلیل تأثیرات بلندمدت» به عنوان محورهای راهبردی، گویای توجه به دو رکن سرمایه انسانی و پایداری نظام آموزشی در الگوواره حکمرانی دیجیتال است.

۴-۲-۲. گام دوم. فرایند تصمیم گیری نهایی با مشارکت گسترده ذی نفعان

در گام دوم از اولویت بندی و انتخاب سیاست ها، فرایند تصمیم گیری نهایی است که در صورتی به درستی محقق می شود که مشارکت گسترده ذی نفعان را دربرداشته باشد؛ بنابراین ایجاد تشکلهایی در سطوح عالی تا دانشگاهی به منظور برگزاری جلسات مشورتی و تصمیم سازی و سیاست گذاری ضروری است.

۴-۲-۳. گام سوم. تدوین برنامه اجرایی جامع و همه جانبه

به منظور تدوین برنامه می بایست مصادیق برنامه ریزی با جزئیات فنی آن در نظر گرفته شود که از مهم ترین این مصادیق می توان به تدوین «برنامه زمان بندی اجرایی» طرح در قابل اجرای نمونه آزمایشی در یک دانشگاه و ابلاغ و اجرای سراسری آن و بازنگری و بروزرسانی سالیانه سیاست ها و «ساختار سازمانی و تشکیلاتی» طرح و «شاخص های

کمّی و کیفی نظارتی» طرح اشاره نمود. در نهایت در مرحله انتخاب سیاست‌های فرهنگی در نظر گرفتن ابعاد مختلف ضروری است. در شکل ۴ ملاحظات اساسی و نکات کلیدی که می‌بایست در انتخاب سیاست‌ها مورد توجه سیاست‌گذار قرار بگیرد، آورده شده است.

شکل (۴): نمودار ملاحظات اساسی و نکات کلیدی انتخاب سیاست‌های فرهنگی آموزش مجازی

این الگوی حکمرانی سه سطحی با ایجاد هماهنگی افقی (بین ذی‌نفعان) و انسجام عمودی (سطح کلان تا خرد)، چهارچوبی برای سیاست‌گذاری انطباقی فراهم می‌کند. به‌کارگیری سازوکارهای «اجرای آزمایشی - بازخوردگیری - بازطراحی» از طریق شوراهای تخصصی، امکان کاهش شکاف سیاست - عمل را فراهم ساخته و با نهادینه‌سازی فرایندهای نظارتی چندبُعدی، تحول نظام آموزش مجازی را در جهت کارایی فنی، مشروعیت فرهنگی و پاسخگویی اجتماعی هدایت می‌نماید.

۳-۴. مرحله سوم: اجرای سیاست‌های فرهنگی آموزش مجازی دانشگاهی

اجرا شامل تمامی فعالیت‌های طرح‌ریزی شده در انجام خط‌مشی است (Dye, 2016). لازمه اجرای موفق سیاست‌ها وفاق بین مراجع سیاست‌گذار و مجری است. اگر بین بخشنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌های اجرایی به‌منظور تنظیم رویه‌های اجرایی سیاست فرهنگی با مصوبات سیاست فرهنگی و همچنین بین فعالیت‌ها و منابع سرمایه‌گذاری در اجرای سیاست فرهنگی تناسب وجود داشته باشد، سیاست فرهنگی قابلیت اجرا را دارد.

طبق مطالعات صورت گرفته در خصوص طراحی الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی آموزش مجازی، اجرای موفق سیاست‌ها مستلزم عواملی است که «تخصیص هوشمندانه منابع»، «هماهنگی مؤثر بین تمام نهادهای مرتبط»، «مشارکت واقعی و مستمر تمام ذی‌نفعان» و «پایش و اصلاح مستمر فرایندها» را می‌توان از مهم‌ترین آنها برشمرد. این الگوی اجرایی با در نظر گرفتن تمامی این ابعاد، می‌تواند در نظام آموزش مجازی دانشگاهی کشور تحول‌آفرین باشد.

۴-۴. مرحله چهارم: ارزیابی پسینی سیاست‌های فرهنگی آموزش مجازی دانشگاهی

این مرحله با هدف «سنجش اثربخشی سیاست‌های اجراشده» و «بهبود مستمر» آنها در قالب یک نظام سه‌بعدی طراحی شده است:

- نظارت و ارزیابی نظام‌مند با هدف سنجش میزان تحقق اهداف سیاستی از طریق شاخص‌های کمی و کیفی و شاخص‌های عملکردی چون نرخ مشارکت فرهنگی، حجم تولید محتوای بومی، رضایت‌سنجی تعاملات و بهره‌گیری از ابزارهای پایش مثل سامانه‌های هوشمند تحلیل رفتار دانشجویان و فعالیت‌های اساتید و بازدیدهای میدانی از کلاس‌های مجازی و زیرساخت‌های فناورانه؛

- سازوکارهای جمع‌آوری بازخورد از طریق روش‌شناسی چندوجهی چون روش ساختاریافته با انجام نظرسنجی‌های دوره‌ای و در لحظه، تعامل با ذی‌نفعان (دانشجویان، اساتید، خانواده‌ها) و مطالعات موردی در خصوص تجربه‌های سایر دانشگاه‌ها؛

- تحلیل داده‌محور نتایج با فرایند تبدیل داده به راهبرد و شناسایی همبستگی‌های معنادار روابط بین متغیرها (مثل رابطه کیفیت محتوا با رضایت دانشجویی) و کشف

الگوهای تکراری در بازخوردها و تهیه گزارش تحلیلی SWOT برای شناسایی نقاط قوت / ضعف سیاست‌ها.

این چهارچوب ارزیابی، حلقه وصل بین اجرا و بهبود مستمر سیاست‌هاست. این چهارچوب با تلفیق روش‌های ترکیبی (ترکیب داده‌های کمی رفتاری با کیفی‌سازی تجارب ذی‌نفعان) و تسهیم دانش نهادی (استفاده از تجربیات دانشگاه‌های پیشرو)، الگویی برای حکمرانی داده‌بنیان آموزش مجازی ارائه می‌دهد. به‌کارگیری همزمان «پایش هوشمند» و «تحلیل تطبیقی» تضمین‌کننده حرکت از ارزیابی توصیفی به سمت ارزیابی تحول‌آفرین در راستای اصلاح نظام‌مند سیاست‌ها و متضمن نظام آموزش مجازی دانشگاهی پویا و پاسخگوی نیازهای فرهنگی جامعه است.

۴-۵. مرحله پنجم: تعدیل، اصلاح یا تثبیت سیاست‌ها

این مرحله پایانی و حیاتی در فرایند سیاست‌گذاری است که تضمین می‌کند سیاست‌های اجراشده به‌صورت پویا با نیازهای درحال‌تغییر تطابق یابند. این مرحله در چهار گام انجام می‌شود.

۴-۵-۱. گام اول. تعدیل و اصلاح سیاست‌ها^{۳۱}

پس از ارزیابی نتایج اجرای سیاست‌ها و جمع‌آوری بازخورد از ذی‌نفعان (دانشجویان، اساتید، مدیران و جامعه) در این مرحله بازنگری سیاست‌ها، با اصلاح و تعدیل سیاست‌ها مطرح می‌گردد.

تعدیل و اصلاح سیاست‌ها، با شناسایی نقاط ضعف و قوت سیاست‌ها ممکن است نیازمند اصلاحات ضروری مانند تغییر در قوانین، افزایش بودجه یا بهبود زیرساخت‌ها باشند که می‌بایست تغییر و اصلاح سیاست‌ها بر اساس داده‌های ارزیابی و نظرهای ذی‌نفعان اعمال می‌گردد.

در مواردی سیاست‌های ناموفق نیاز به حذف و یا بازطراحی دارد و یا به علت پاسخگویی به تغییرات محیطی مانند تحولات فناوری یا نیازهای جدید بازار کار اصلاح و یا تعدیل سیاست‌ها ضروری می‌شود؛ به‌طورمثال اگر سیاست آموزش مجازی

دانشگاه باعث کاهش تعامل دانشجویان شده باشد، می‌توان با افزودن ابزارهای تعاملی مانند کلاس‌های زنده یا پروژه‌های گروهی مجازی، آن را اصلاح کرد.

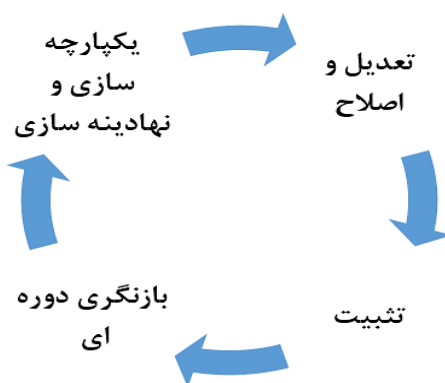
۴-۵-۲. گام دوم. تثبیت سیاست‌ها^{۳۲}

در صورت اثربخشی سیاست‌های اصلاح‌شده، این مرحله به نهادینه‌سازی آن‌ها در ساختار دانشگاه می‌پردازد که می‌تواند از مسیرهایی چون «ادغام سیاست‌ها در اسناد بالادستی»، «تعیین منابع پایدار»، «آموزش ذی‌نفعان»، «ایجاد چهارچوب‌های قانونی»، تثبیت سیاست‌ها را به نتیجه برساند.

۴-۵-۳. گام سوم. بازنگری دوره‌ای^{۳۳}

سیاست‌های تثبیت‌شده نیازمند «پایش مستمر، هوشمندانه و آینده‌نگرانه» برای حفظ کارایی سیستم در بلندمدت است. سیاست‌ها می‌بایست با استفاده از شاخص‌های کمی و کیفی در دوره‌های سالانه و یا چندساله، با توجه به تحولات جهانی مورد تحلیل تطبیقی قرار بگیرد.

۴-۵-۴. گام چهارم. یکپارچه‌سازی و نهادینه‌سازی^{۳۴}

شکل (۵): نمودار چرخه سیاستی

32. Policy Consolidation

33. Periodic Review

34. Integration & Institutionalization

این مرحله تضمین می‌کند که سیاست‌ها به صورت عمیق در فرهنگ سازمانی و فرایندهای روزمره دانشگاه نهادینه شوند و به بخشی از هویت دانشگاه تبدیل شود. از جمله مزایای این رویکرد جلوگیری از کهنه‌شدن سیاست‌ها، افزایش انعطاف‌پذیری سازمانی، بهینه‌سازی تخصیص منابع و ارتقای مستمر کیفیت آموزش است. این چهارچوب با تأکید بر «چرخه بهبود مستمر» (از اصلاح تا نهادینه‌سازی) و «انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات»، به دانشگاه‌ها کمک می‌کند تا سیاست‌ها را نه به صورت مقطعی بلکه به عنوان بخشی پویا از نظام آموزشی خود توسعه و در محیط آموزشی پرتحول امروزی به رقابت ادامه دهند و کیفیت خدمات آموزشی خود را به صورت مستمر ارتقا بخشند.

نتیجه‌گیری

سیاست‌گذاری فرهنگی در آموزش عالی، به‌ویژه در بستر آموزش مجازی، از موضوعات راهبردی در عصر تحولات دیجیتال محسوب می‌شود. با توجه به شتاب فزاینده فناوری‌های آموزشی و تجربیات بی‌سابقه دوران همه‌گیری، ضرورت بازاندیشی در سیاست‌های فرهنگی با نگاهی آینده‌نگر و نظام‌مند آشکار شده است. در فرایند و تبیین رابطه بین داده‌های گردآوری شده محقق تلاش نمود تا با أخذ دیدگاه‌های مذکور به مفهوم‌سازی مضامین و روابط میان آنها بپردازد و الگوی نهایی خود را تحت عنوان الگوی مطلوب سیاست‌گذاری فرهنگی مبتنی بر پیشران‌های آموزش مجازی ارائه نماید. شایان ذکر است منظور از الگوی مطلوب در این رساله انگاره و تصویر ساده‌ای از وضعیت سیاست‌گذاری فرهنگی در این حوزه است که اولاً، حدود و ثغور سیاست‌گذاری در دانشگاه؛ ثانیاً، جایگاه آموزش مجازی در دانشگاه و ثالثاً، متمرکز بر روندها و پیشران‌های مؤثر است. سیاست‌گذاری دارای مراحل است که نظارت بر حُسن اجرای آن و از طرفی اخذ بازخورد^{۳۵} به منظور تصریح گام‌ها در راستای اصل یادگیری حین عمل^{۳۶} بسیار حائز اهمیت است (نصیری فیروز، ۱۴۰۳، ص. ۶۶).

35. Feedback

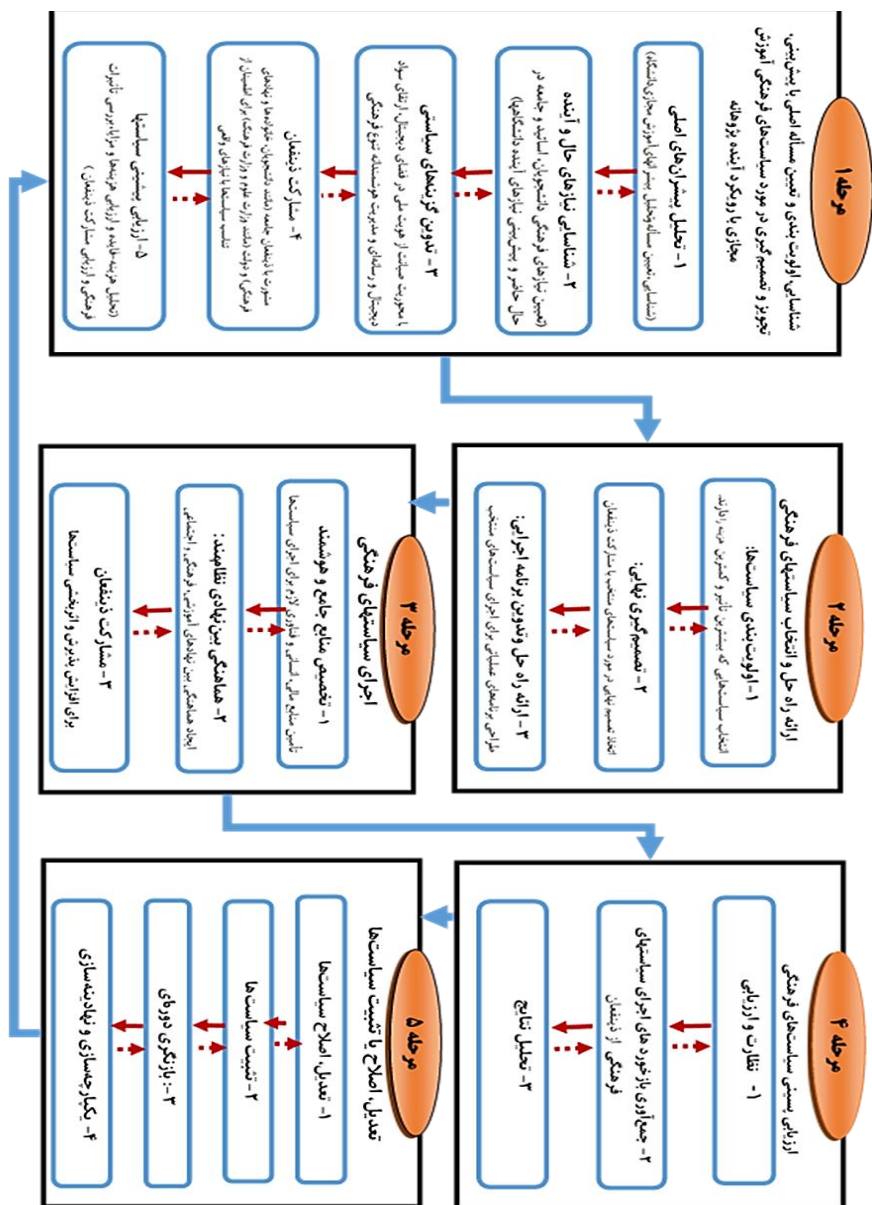
36. Action Learning

مشروعیت یافتن برنامه‌ها و طرح‌ها، تابعی از میزان مشارکت بازیگران و ذی‌نفعان^{۳۷} است. آموزه‌های حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی نشان‌دهنده این واقعیت است که سیاست‌گذاری مفهومی بیش از تدوین بیانیه سیاست است و فرایندی است که بر اساس آن یک سیاست تدوین شده است. اگر فرایند به‌درستی طراحی شود، می‌توان انتظار داشت که سیاست‌های خوبی نیز از آن فرایند منتج خواهند شد.

الگوی سیاست‌گذاری طراحی شده بر اساس مدل فرایندی تدوین و طراحی شده است. سیاست‌گذاری در مدل فرایندی نه به‌عنوان یک فعالیت و عمل منفرد و مستقل بلکه به‌منزله فرایندی مشتمل بر فعالیت‌ها و مراحل است (Gupta, 2001). این الگو تأکید بیش‌تری بر نقش عوامل مؤثر و فعالیت‌هایشان در فرایند سیاست‌گذاری نحوه شکل‌گیری سیاست‌ها دارد (نصیری فیروز، ۱۴۰۳، ص. ۴۳). بدین معنا که فرایند تدوین، اجرا و ارزیابی از اهمیت بیش‌تری نسبت به محتوای سیاست دارد (الوانی، ۱۳۹۳). در این الگو سیاست به مفهوم خروجی و محصول فرایند سیاست‌گذاری است (صالحی امیری، ۱۴۰۰، ص. ۴۷) و بنیان این الگو بر تحلیل فرایند سیاست‌گذاری بنا شده است. این الگو به‌صورت یک چرخه، فرایندی را تشکیل می‌دهد که شامل چندین فعالیت و مرحله است. این الگو، معمولاً به شرح چگونگی تبدیل شدن یک لایحه به قانون و نحوه موفقیت یک خط‌مشی در اجرا هستند و از این‌رو به تغییر فرایندها جهت بهبود اجرا می‌پردازند.

با توجه به شکل ۶ این الگو براساس الگوی فرایندی، در ۵ مرحله طراحی گشته است این ۵ مرحله که در بخش یافته‌ها تشریح شد. به‌طور خلاصه عبارت‌اند از:

- ۱- شناسایی، اولویت‌بندی و تعیین مسئله اصلی با پیش‌بینی، تجویز و تصمیم‌گیری در مورد سیاست‌های فرهنگی متناسب با نیاز حال و آینده؛
- ۲- ارائه راه‌حل و انتخاب سیاست‌ها؛
- ۳- اجرای سیاست‌ها؛
- ۴- ارزیابی پسینی سیاست‌ها؛
- ۵- تعدیل، اصلاح یا تثبیت سیاست‌ها؛

منبع: (نگارنده)

شکل (۶): الگوی سیاست‌گذاری فرهنگی مبتنی بر پیشران‌های آموزش مجازی

همان گونه که در شکل ۶ آمده است الگوی پیشنهادی پژوهش سیستمی و فرایندی بوده و و مرحله بازخورد نیز به طور دقیق در آن مدنظر قرار گرفته است که از طریق مقایسه و تحلیل نتایج مصاحبه با خبرگان به دست آمده است. این الگو از جهت جامعیت نسبی بالایی که دارد بر الگوهای دیگر برتری داشته و سعی شده نه تنها واقع گرایانه نظام مند و پویا تدوین شود و با سیستم سیاست گذاری کلان فرهنگی کشور سازگار باشد بلکه امکانات و ظرفیت های موجود در دانشگاه را نیز مدنظر قرار دهد در این الگو روابط بین مراحل و گام های مختلف به صورت دقیق تدوین شده و تعامل و ارتباط مناسبی بین متغیرهای درون سیستم و محیط و همچنین بین فرایندهای تدوین برنامه شامل دستورگذاری تنظیم و تصویب سیاست فرهنگی اجرا و ارزیابی و بازخوردهای سیاست فرهنگی برقرار گردید تا نظام آموزش مجازی دانشگاه بتواند به اهداف سیاستی خود نائل شود.

به مسئولان و متولیان سیاست گذاری در دانشگاه توصیه می شود در طول تمامی این پنج مرحله اصلی فرایند سیاست گذاری فرهنگی همواره به دو نکته توجه داشته باشند یکی عقلانیت و اصول و منطق متعارف و دیگری در نظر گرفتن محدودیت های شناختی سازمانی و زیرساختی فناورانه در فرایند سیاست گذاری و تلاش برای رفع آنها. علی رغم اینکه الگوی فرایندی به دست آمده در این مقاله، با نتایج الگوهای سیاست گذاری فرهنگی در مقالات آریانپور (۱۴۰۴)، نصیرپور (۱۴۰۲) و رحمتی (۱۴۰۱) همسو است، لیکن سعی نموده است با اجرای مراحل و گام های فرایند سیاست گذاری نه تنها کمبودهای احتمالی در سایر الگوها را شناسایی و برطرف کند بلکه با وجود مکانیسمی برای بهبود چرخه سیاست گذاری، به الگوی اجرایی مناسبی برای پاسخگویی به نیازهای فرهنگی آموزش مجازی دست یابد. از مزایای این الگو می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ۱- جامعیت نسبی این الگو نسبت به الگوها و الگوهای موجود؛
- ۲- توجه به عقلانیت و اصول کلی در فرایند سیاست گذاری فرهنگی؛
- ۳- آمادگی برای مواجهه با نتایج سیاست فرهنگی در مرحله تدوین سیاست؛
- ۴- توجه ویژه به دیدگاه های ذی نفعان و مجریان در کل فرایند سیاست گذاری فرهنگی؛

۵- افزودن ارزیابی‌های پیشینی و پسینی به فرایند سیاست‌گذاری فرهنگی با توجه به رویکرد آینده‌پژوهانه آن به روندها و پیشران‌های این حوزه را به‌طور ویژه مورد توجه قرار می‌دهد.

پیشنهاها

به‌منظور هدایت پژوهشگران در پژوهش‌های خود در خصوص سیاست‌گذاری فرهنگی بر مبنای ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مجازی با رویکرد آینده‌پژوهانه پیشنهاداتی ارائه می‌گردد تا از آن طریق پژوهش‌های عمیق‌تر و کاربردی‌تری برای توسعه و بهبود نظام آموزش مجازی صورت گیرد.

ازجمله این پیشنهادات می‌توان به‌طور خلاصه به موارد زیر اشاره کرد:

۱- مطالعه اثربخشی فناوری‌های نوظهور در آموزش مجازی چون تحلیل قابلیت‌های هوش مصنوعی، واقعیت افزوده و واقعیت مجازی در شخصی‌سازی یادگیری و شناسایی چالش‌های فرهنگی آن؛

۲- مطالعات پیرامونی اخلاق دیجیتال در آموزش مجازی و ارزیابی ابعاد فرهنگی و اجتماعی آموزش مجازی با تدوین منشور اخلاقی برای استفاده از داده‌های دانشجویان و بررسی تضادهای ارزشی در محیط‌های چندفرهنگی مجازی؛

۳- بررسی تغییرات رفتاری دانشجویان و اساتید در محیط‌های یادگیری برخط؛

۴- تدوین چهارچوب تاب‌آوری فرهنگی در نظام آموزش مجازی با تعیین شاخص‌های سنجش تاب‌آوری فرهنگی و مطالعه راهبردهای مقابله با شوک‌های فرهنگی و سازوکارهای انطباق پویا با تغییرات؛

۵- مطالعات آینده‌نگر بر پایه سناریونگاری آینده آموزش مجازی دانشگاهی در افق ۱۴۱۰ با تمرکز برچالش‌های فرهنگی؛

۶- تحلیل مدل‌های اقتصادی و ارزیابی هزینه - فایده در آموزش مجازی در مقایسه با آموزش حضوری و طراحی و اجرای الگوهای درآمدی جدید برای دانشگاه‌ها و سکوهای آموزشی برخط؛

۷- تدوین چهارچوب‌های قانونی برای تضمین کیفیت آموزش مجازی و مقابله با

چالش‌های مرتبط با حریم خصوصی،
۸- تدوین سند راهبردی فرهنگ دیجیتال برای آموزش عالی ایران و توسعه سواد دیجیتال و تقویت هویت دیجیتال ملی.
این پیشنهادات پژوهشی می‌تواند با ارائه نقشه راه جامع برای توسعه آموزش مجازی، پیوند بین فناوری، اقتصاد و فرهنگ را به‌طور نظام‌مند تحلیل کند و بهبود سیاست‌گذاری و ارتقای کیفیت آموزش مجازی دانشگاهی کمک شایانی نماید.

کتابنامه

- آریان‌پور، لیلی؛ سراج‌زاده، حسین؛ فاضلی، نعمت‌الله و جواهری، فاطمه (۱۴۰۴). ناسازدهای سیاست‌گذاری فرهنگی در آموزش عالی ایران. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*. doi: 10.30465/scs.2025.50069.2915
- اشتریان، کیومرث (۱۳۸۱). *روشن سیاست‌گذاری فرهنگی*. تهران: کتاب آشنا.
- اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۱).
- الوانی، سیدمهدی و شریف‌زاده، فتاح (۱۳۹۳). *فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- جوادی جورتانی، علی (۱۳۹۶). *مدلسازی سیاستی تحول فرهنگی در دانشگاه با رویکرد بومی (اسلامی/ایرانی)*. رساله دکتری رشته پژوهش‌های مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- حسین لی، رسول (۱۳۷۹). *مبانی و اصول سیاست فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران* (مجموعه مقالات). تهران: نشر آن.
- حیدری، امیرحوشنگ (۱۴۰۲). *سیاست‌گذاری آینده‌پژوهانه در حوزه پژوهش و فناوری وزارت عتف*. آینده‌پژوهی/ایران، ۸(۱)، ۲۸-۱. doi: 10.30479/jfs.2023.17634.1422
- خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۴). *صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)*. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- دارابی، سلمان؛ عزیزی، نعمت‌اله؛ سلیمی، جمال و شیربگی، ناصر (۱۳۹۸). تأملی بر شاخص‌های پایداری دانشگاهی: واکاوی دیدگاه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزش

- عالی. دوفصلنامه مطالعات و برنامه‌ریزی آموزشی، ۸(۱۵)، ۵۵-۱۹.
- ذاکرسالحي، غلامرضا (۱۳۹۳). آموزش عالی در گذر از توسعه پایدار به پس‌پایداری. مجموعه مقالات دومین همایش آموزش عالی و توسعه پایدار، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- ذاکرسالحي، غلامرضا (۱۳۹۹). آینده پژوهی تأثیرات بحران کوید ۱۹ بر آموزش عالی. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، ۴۶(۱)، ۲۱۱-۱۸۱.
<https://doi.org/10.22035/isih.2020.3962.4063>
- ربیع، علیرضا (۱۳۸۳). آموزش عالی عصر مجازی. تبریز: دانشگاه بین‌المللی ایران.
- رحمتی زنجان‌طلب، فرشاد؛ صالحی امیری، سیدرضا؛ رضایی، علی اکبر و زمانی‌مقدم، افسانه (۱۴۰۱). طراحی مدل فرایندی سیاست‌گذاری فرهنگی در سازمان‌های فرهنگی ایران.
- فصلنامه مدیریت فرهنگی، ۳(۱۶)، ۱۱۷-۱۴۴. Doi: 10.30495/jcm.2022.21112
- رضایپور، ایرج؛ شجاعی، علی اصغر و حسینی درونکلایی، سیده‌زهرا (۱۴۰۰). ارائه مدل بومی تربیت و آموزش پلیس با رویکرد آینده‌پژوهی. آموزش در علوم انتظامی، ۹(۳۴)، ۱۳۳-۱۶۰.
- شیربگی، ناصر و عبدالله‌زاده، نسیم (۱۳۹۹). تحلیل گفتمان سیاست‌گذاری آموزشی در نظام آموزش عالی ایران. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، ۶(۲)، ۱۷۹-۲۰۰.
<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2020.77619>
- صالحی امیری، سیدرضا؛ نیاززاده، گلایول؛ براتلو، فاطمه؛ قیومی، عباسعلی و رضایی، علی اکبر (۱۴۰۰). رتبه‌بندی مؤلفه‌های تأثیرگذار در سیاست‌گذاری فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با زبان‌های خارجی. فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، سال شانزدهم، (۴۷)، ۴۱-۶۵.
DOR: 20.1001.1.17358663.1400.16.47.2.2
- صیف، محمدحسن (۱۳۹۱). ارائه مدل علی نقش باورهای معرفت‌شناختی در قصد استفاده از یادگیری الکترونیک در بین دانشجویان دوره‌های مجازی دانشگاه‌های ایران. رساله دکتری، دانشگاه پیام نور.
- عبداله‌زاده، نسیم (۱۴۰۳). از تقابل تا ترکیب؛ تحلیل روایت دانشجویان از آموزش حضوری و مجازی. فصلنامه پژوهش در روش‌های آموزش، ۳(۱)، ۴-۲۳.
DOI: 10.22091/jrim.2025.11729.1151

- علم الهدی، سید عبدالرسول (۱۳۹۵). سیاست‌گذاری تربیتی ارتباط عقیقانه در دانشگاه‌ها؛ با توجه به دریافت دانشجویان. رساله دکتری.
- فخرایی، مرضیه و کیقبادی، مرضیه (۱۳۹۳). نگاهی به روش‌های آینده‌پژوهی: معرفی شش تکنیک مهم و پرکاربرد در آینده‌پژوهی. تهران: آینده‌پژوه.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۲). چهارچوبی مفهومی برای برنامه‌ریزی مبتنی بر آینده‌اندیشی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، (۶۹)، ۱-۲۱.
https://journal.irphe.ac.ir/article_702816.html
- کشاوری ترک، عین‌الله (۱۳۹۴). طراحی سناریوهای تهدیدات نوظهور فرهنگی انقلاب اسلامی بر مبنای روش عدم قطعیت بحرانی. پژوهشنامه انقلاب اسلامی، (۹)، ۱-۲۰.
https://rjir.basu.ac.ir/article_1156.html
- کوثری، سحر و هداوند، مریم (۱۴۰۲). ارائه سناریوهای پشتیبان سیاست‌گذاری مبتنی بر رویکرد مطالعات آینده. سیاست علم و فناوری، (۲)۱۶، ۱۹-۳۹.
 doi: 10.22034/jstp.2023.11290.1640
- لولائی، فاطمه؛ باستانی، سوسن و فراستخواه، مقصود (۱۴۰۱). تجربه مجازی‌شدن و فرهنگ دانشگاهی؛ مطالعه کیفی دانشگاه‌های تهران. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، (۱۵)۳، ۳۱-۶۶.
<https://doi.org/10.22035/jicr.2023.2749.3142>
- مرادی، سمانه؛ قیومی، عباسعلی و کاووسی، اسماعیل (۱۴۰۴). پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده آموزش مجازی دانشگاه‌ها و ارائه بسته سیاستی. آموزش در علوم انتظامی، (۴۷)۱۲، ۱۲-۴۷.
 doi: 10.22034/tps.2025.1281929.1944
- مقدم‌پور، جابر (۱۳۹۷). طراحی مدل فرایندی دیده‌بانی فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران. رساله دکتری تخصصی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)، موسی‌پور، خدیجه (۱۴۰۳). آموزش دیجیتال و عدالت آموزشی فرصتی برای دسترسی برابر الگوی حکمرانی تمدنی علم و فناوری. مجموعه مقالات نخستین همایش ملی الگوی حکمرانی تمدنی علم و فناوری.
- نصیری فیروز، علیرضا (۱۴۰۳). بررسی وضعیت موجود سیاست‌گذاری فرهنگی مؤسسات آموزش عالی. فصلنامه مطالعات رهبری فرهنگی، سال ششم، شماره اول.

نیک‌بین، محمد؛ ذاکر صالحی، محمد و ماحوزی، غلامرضا (۱۳۹۷). چهارچوب سیاست فرهنگی بین‌المللی شدن آموزش عالی در ایران؛ پژوهشی آمیخته. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم/انسانی*، (۳۸)، ۱۶۵-۱۹۸.

References

- Abdollahzadeh, Nasim (2024). From confrontation to combination; Analysis of students' narratives of face-to-face and virtual education. *Quarterly Journal of Research in Educational Methods*, 3(9), 4-23. DOI: 10.22091/jrim.2025.11729.1151 (In Persian)
- Agrawal, R.; Wankhede, V.A. & Nair, R.S. (2021). Analysis of drivers of digital learning in COVID-19 and post-COVID-19 scenario using an ISM approach. *Journal of the Institution of Engineers (India): Series B*, 102(6), 1143-1155. <https://doi.org/10.1007/s40031-021-00546-1>
- Alam-ul-Huda, Seyyed Abdolrasoul (2014). *Educational policy-making for chaste communication in universities*; Considering students' reception, PhD thesis.
- Arianpour, Leili; Serajzadeh, Hossein; Fazeli, Nematollah & Javaheri, Fatemeh (2025). *Cultural Policy-Making Inconsistencies in Iranian Higher Education*. *Cultural Sociology*. doi: 10.30465/scs.2025.50069.2915
- Ashtarian, Kiyomart (2002). *Method of Cultural Policy Making*. Tehran: Ashena Book.
- Bagga-Gupta, S.; Messina Dahlberg, G. & Winther, Y. (2016). *Disabling and enabling technologies for learning in higher education for all: Issues and challenges for whom?* *Informatics*, 3(4), Article 21. MDPI.<https://doi.org/10.3390/informatics3040021>
- Darabi, Salman; Azizi, Nematollah; Salimi, Jamal & Shirbagi, Naser (2019). Reflection on University Sustainability Indicators: Analyzing the Views of Policymakers and Higher Education. *Planners, Bi-Quarterly Studies and Educational Planning*, 8(15), 19-55.
- Dye, Thomas R. (2016). *Understanding Public Policy*. 15th Edition, Pearson. New Jersey, Florida State University.
- Fakhrai, Marzieh & Keyghabadi, Marzieh (2014). *A look at futures research methods: Introducing six important and widely used techniques in futures research*. Tehran: Aandeh Pajouh.
- Farastkhah, Maghsoud (2013). A conceptual framework for futures-based planning. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, (69), 1-21. https://journal.irphe.ac.ir/article_702816.html
- Garzon Diaz, K.; Villamil Duarte, A.; Velasco Forero, S. & Herrera Jacobo, S. (2024). *Post-pandemic face-to-face learning environments for undergraduate students: A scoping review protocol*. *PLoS ONE* 19(11), e0309932. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0309932>.
- Greenan, Kathleen A. (2021). The Influence of Virtual Education on Classroom

- Culture. *Frontiers in Communication*, (6).
- Gupta, D.K. (2001). *Analyzing public policy: Concepts, tools, and techniques*. SAGE.
- Henderson, M.; Selwyn, N. & Aston, R. (2017). *What works and why Student perceptions of 'useful' digital technology in university teaching and learning?* *Studies in Higher Education*, 42(8), 1567-1579. doi:10.1080/03075079.2015.1007946
- Heydari, Amir Hooshang (1999). Futures-oriented Policymaking in the Field of Research and Technology of the Ministry of Foreign Affairs. *Iranian Futures Studies*, 8(1), 1-28. doi: 10.30479/jfs.2023.17634.1422
- Hossein Li, Rasoul (1990). *Fundamentals and Principles of Cultural Policy in the Islamic Republic of Iran* (Collection of Articles), Tehran: Ann Publishing.
- Javadi Jortani, Ali (2017). *Policy Modeling of Cultural Transformation in Universities with a Native* (Islamic Iranian) Approach, PhD Thesis, Institute of Cultural and Social Studies.
- Keshavarz-Turke, Ainullah (2015). Designing scenarios of emerging cultural threats of the Islamic Revolution based on the method of uncertainty and critical certainty. *Journal of Islamic Revolution Research*, (9), 1-20. https://rjir.basu.ac.ir/article_1156.html
- Khomeini, Ruh A. (2005). *Sahifeh Noor: Collection of Guidelines of Imam Khomeini (Quds Sar-e-Sharif)*. Tehran: Islamic Revolution Cultural Documents Organization.
- Korenik, D. & Węgrzyn, M. (2020). Public Policy Timing in a Sustainable Approach to Shaping Public Policy. *Sustainability*, 12(7), 2677. <https://doi.org/10.3390/su12072677>
- Kowsari, Sahar & Hadavand, Maryam (2014). Providing scenarios to support policymaking based on the future studies approach. *Science and Technology Policy*, 16(2), 19-39. doi: 10.22034/jstp.2023.11290.1640
- Lulaei, Fatemeh; Bastani, Susan & Farastkhah, Maghsoud (2001). The Experience of Virtualization and University Culture. A Qualitative Study of Tehran Universities. *Iranian Journal of Cultural Research*, 3(15), 31-66. <https://doi.org/10.22035/jicr.2023.2749.3142>
- Mafalda Dâmaso, Bethany Rex (2025). Towards a regenerative approach to cultural policy. *International journal of cultural policy*, 31(4), 409-421. <https://doi.org/10.1080/10286632.2025.247082>
- Moghadampour, Jaber (2018). *Designing a process model for cultural monitoring in the Islamic Republic of Iran*. PhD thesis, Imam Khomeini International University (RA).
- Mohammad, Hassan (2012). *Presenting a causal model of the role of epistemological beliefs in the intention to use e-learning among students of virtual courses in Iranian universities*, PhD thesis, Payam Noor University.
- Moradi, Samaneh; Qayumi, Abbasali & Kavousi, Ismail (2025). Drivers influencing the future of virtual education in universities and presenting a policy package. *Education in Law Enforcement Sciences*, 12(47). doi:

10.22034/tps.2025.1281929.1944

- Musapour, Khadija (2024). *Digital Education and Educational Justice: An Opportunity for Equal Access to the Civilized Governance Model of Science and Technology*. Proceedings of the First National Conference on the Civilized Governance Model of Science and Technology, pp. 434 – 451.
- Nasiri Firouz, Alireza (2024). *A Study of the Current Status of Cultural Policy-Making in Higher Education Institutions*. Quarterly Journal of Cultural Leadership Studies, Year 6, Issue 1, Spring, 18th Issue.
- Nikbin, Mohammad; Zakirsalehi, Mohammad & Mahouzi, Gholamreza (2018). *Cultural Policy Framework for the Internationalization of Higher Education in Iran. Mixed Research, Interdisciplinary Studies in the Humanities*, (38), 165-198.
- Palvia, S.; Aeron, P.; Gupta, P.; Mahapatra, D.; Parida, R.; Rosner, R. & Sindhi, S. (2018). *Online education: Worldwide status, challenges, trends, and implications*. *Journal of Global Information Technology Management*, 21(4), 233–241. <https://doi.org/10.1080/1097198X.2018.1542262>
- Principles of Cultural Policy of the Islamic Republic of Iran* (1992).
- Rabi, Ali Reza (2004). *Higher Education in the Virtual Age*. Tabriz: International University of Iran.
- Rahmati Zanjani Talab, Farshad, Salehi Amiri, Seyed Reza, Rezai, Ali Akbar & Zamani Moghadam, Afsaneh (2022). Designing a process model for cultural policy-making in Iranian cultural organizations. *Quarterly Journal of Cultural Management*, 3(16). Doi:117-144. 10.30495/jcm.2022.21112
- Rezapour, Iraj; Shojaei, Ali Asghar & Hosseini Doronkalai, Seyedeh Zahra (2021). Presenting a local model of police training and education with a futures research approach. *Education in Law Enforcement Sciences*, 9(34), 133-160. <https://doi.org/10.22034/TPS.2021.98036>
- Salehi Amiri, Seyed Reza; Niazzadeh, Glayol; Baratlu, Fatemeh; Qayumi, Abbasali & Rezaei, Ali Akbar (2021). Ranking of influential components in cultural policy-making of the Islamic Republic of Iran in dealing with foreign languages. *Quarterly Journal of Intercultural Studies*, Year 16, (47), 41-65. DOR: 0.1001.1.17358663.1400.16.47.2.2
- Schwartz, P. (1996). *The art of the long view: paths to strategic insight for yourself and Your company*. Crown Pub.
- Selwyn, N. (2014). *Digital technology and the contemporary university: Degrees of digitization*. London: Routledge. doi:10.4324/9781315768656
- Sheejamol P.T.; Anu Mary, S. D. Madhu (2025). Beyond the One-Size-Fits-All: A Systematic Review of Personalized and Gamified e-Learning for Neurodivergent Learners. *General journal submission*, 23(3). DOI: <https://doi.org/10.34190/ejel.23.3.4051>
- Shirbegi, Naser & Abdollahzadeh, Nasim (2020). Analysis of educational policymaking discourse in the Iranian higher education system. *Quarterly Journal of Public Policy*, 6(2), 179-200. <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2020.77619>

- Tri Lathif Mardi Suryanto, Aji Prasetya Wibawa, Hariyono, Andrew Nafalski, Hechmi Shili (2025) A STIN Model Adoption for Chatbot in Higher Education Online Learning. *General journal submission*, 23(3). DOI: <https://doi.org/10.34190/ejel.23.3.3843>
- Yasbolaghi Sharahi, B. (2024). Unveiling the Components Driving Green Technology Development in Electronic Education: A Mixed-Methods Approach with Blockchain Integration. *Quarterly of Iranian Distance Education Journal*, 6(2), 40-62. doi:10.30473/idej.2024.67985.1163
- Zakir Salehi, Gholam Reza (2014). *Higher Education in Transition from Sustainable Development to Post-Sustainability, Proceedings of the Second Conference on Higher Education and Sustainable Development*. Tehran: Institute for Higher Education Research and Planning